

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ**

ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН І ЖУРНАЛІСТИКИ

**КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН, ПОЛІТИЧНИХ НАУК
І ПРАКТИЧНОЇ ФІЛОСОФІЇ**

Рівень вищої освіти Другий (магістерський)

Спеціальність Міжнародні відносини, суспільні
комунікації та регіональні студії

Освітня програма Міжнародні відносини

Група 8.01.291.020.22.1

ДИПЛОМНА РОБОТА

на тему: «Фейкньюз та дезінформація в контексті війни Росії
та України»

Виконала: студентка Яна БОНДАРЕНКО

Керівник: Олена КРАВЧЕНКО
д.і.н., професор кафедри МВППФ

Рецензент:
д. н. з держ. упр. Сергій БЄЛАЙ
Національна академія Національної гвардії України

Харків – 2023 рік

РЕФЕРАТ

«Фейкньюз та дезінформація в контексті війни Росії та України»

Об'єктом дослідження є фейкньюз та дезінформація.

Предметом дослідження є поширення, протидія та передбачення фейкньюз та дезінформації, їхні соціальні, політичні та економічні аспекти.

Мета дослідження. Метою наукової роботи є комплексне дослідження інформаційних методів ведення боротьби - фейкньюз та дезінформації, - вивчення історичних передумов та особливостей, а також розроблення практичних рекомендації щодо боротьби та передбачення інформаційних атак.

Завдання дослідження. Для досягнення мети дослідження було поставлено наступні завдання:

- Визначити ключові поняття наукової роботи - «інформація», «інформаційне суспільство», «інформаційна війна», «дезінформація», «фейкньюз»;
- Дослідити характерні ознаки й форми дезінформації та фейкньюз;
- Вивчити історичній беграунд появи фейкньюз та дезінформації на міжнародному рівні;
- Охарактеризувати методи та факти поширення Росією дезінформації та фейкньюз в контексті війни з Україною;
- Виокремити основні способи та стратегії боротьби з поширенням фейкньюз та дезінформації на міжнародному рівні;
- Розглянути методи протидії інформаційному впливу Росії в Україні на державному та індивідуальному рівні.

Актуальність теми. В нинішній епосі постмодерну особливу роль відіграє інформація, поширюються такі поняття як інформаційний простір, інформаційне суспільство, інформаційна війна. Боротьба за володіння інформацією та поширення впливу на інформаційному просторі сьогодні стала одним з ключових факторів сили на міжнародній арені.

Так, інформаційна війна, поширення фейкньюз та дезінформації відіграли важливу роль у контексті війни між Росією та Україною. Особливої уваги їм надається ще з 2014 року під час анексії Криму Росією та подальшими подій на сході України. Російська дезінформаційна кампанія включала в себе поширення фейкових новин, маніпулювання інформацією, створення фальшивих наративів та інші методи, спрямовані на вплив на громадську думку та формування сприятливого для Росії іміджу, а також розгортання подальших подій.

Головною метою російської інформаційної атаки було як підготувати ґрунт всередині українського суспільства перед збройною інтервенцією, так і легітимізувати вторгнення на територію суверенної країни в очах росіян та міжнародної аудиторії, щоб здобути підтримку для дій російської влади. Дезінформаційна кампанія Росії мала на меті дискредитувати український уряд, змішати картину подій та наситити свідомості людей суперечливими фактами.

ABSTRACT

«Fake News and Disinformation in the Context of the War between Russia and Ukraine»

The research object is fake news and disinformation. The subject of the research is the dissemination, resistance, and prediction of fake news and disinformation, including their social, political, and economic aspects.

The research subject: The scientific work aims to comprehensively study information warfare methods - fake news and disinformation, examining their historical background, characteristics, and developing practical recommendations to combat and predict informational attacks.

The research tasks: To achieve the set research goal, the following tasks were outlined:

- Define key concepts of the scientific work - "information," "information society," "information warfare," "disinformation," "fake news."
- Investigate the characteristic signs and forms of disinformation and fake news.
- Study the historical background of the emergence of fake news and disinformation on an international level.
- Characterizes the methods and facts of Russia's dissemination of disinformation and fake news in the context of the war with Ukraine.
- Identify main methods and strategies to combat the spread of fake news and disinformation on an international level.
- Examine methods to counteract Russia's informational influence in Ukraine at both the state and individual levels.

The relevance of the topic: In today's postmodern era, information plays a crucial role, with concepts such as the information space, information society, and information warfare gaining prominence. The struggle for information dominance and influence in the information space has become a key factor in international power dynamics.

Indeed, information warfare, the spread of fake news, and disinformation played a significant role in the context of the conflict between Russia and Ukraine. They garnered particular attention since 2014 during the annexation of Crimea by Russia and subsequent events in eastern Ukraine. The Russian disinformation campaign involved spreading fake news, manipulating information, creating false narratives, and other methods aimed at influencing public opinion and shaping a favorable image for Russia, as well as unfolding further events.

The primary goal of Russia's information attack was to prepare the ground within Ukrainian society for armed intervention and legitimize the invasion of the sovereign country in the eyes of both Russians and the international audience, to garner support for the actions of the Russian government. Russia's disinformation campaign aimed to discredit the Ukrainian government, distort the picture of events, and saturate people's consciousness with contradictory facts.

ЗМІСТ

ВСТУП	8
РОЗДІЛ 1: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕЙКНЬЮЗ ТА ДЕЗІНФОРМАЦІЇ	11
1.1. Визначення ключових понять та термінів дослідження	11
1.2. Характеристика фейкньюз та дезінформації	22
Висновки до розділу 1	29
РОЗДІЛ 2: ХАРАКТЕРИСТИКА ФЕЙКНЬЮЗ ТА ДЕЗІНФОРМАЦІЇ В РОЗРІЗІ ВІЙНИ РОСІЇ З УКРАЇНОЮ	33
1.1. Історичні особливості виникнення фейкньюз та дезінформації: міжнародний досвід	33
2. 2. Факти та проблеми поширення фейкньюз та дезінформації під час війни Росії з Україною	40
Висновки до розділу 2	57
РОЗДІЛ 3: МЕТОДИ БОРОТЬБИ З ФЕЙКНЬЮЗ ТА ДЕЗІНФОРМАЦІЄЮ В КОНТЕКСТІ ВІЙНИ РОСІЇ З УКРАЇНОЮ	63
3. 1. Міжнародний досвід протидії фейкньюз та дезінформації	63
3. 2. Досвід України у боротьбі з фейкньюз та дезінформацією: дослідження сучасної практики та розробка рекомендацій	70
Висновки до розділу 3	76
ВИСНОВКИ	81
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	90

ВСТУП

Актуальність теми. В нинішній епосі постмодерну особливу роль відіграє інформація, поширюються такі поняття як інформаційний простір, інформаційне суспільство, інформаційна війна. Боротьба за володіння інформацією та поширення впливу на інформаційному просторі сьогодні стала одним з ключових факторів сили на міжнародній арені.

Спрямований вплив на населення через інформацію передбачає установлення домінуючого статусу суб'єкта інформаційної війни у всіх аспектах життєдіяльності. Підвищення ефективності заходів прямого впливу, зокрема в рамках інформаційної війни, досягається шляхом установлення контролю над інформаційним простором іноземної країни, точності та цілеспрямованості таких дій з урахуванням необхідного обсягу та рівня достовірної інформації, ступеня диференціації населення за системами матеріальних і духовних цінностей, їхньої здатності адекватно сприймати відомості та реагувати на них, а також політичної, економічної, етнорелігійної та іншої ситуації в державі й регіоні.

Так, інформаційна війна, поширення фейкньюз та дезінформації відіграли важливу роль у контексті війни між Росією та Україною. Особливої уваги їм надається ще з 2014 року під час анексії Криму Росією та подальшими подіями на сході України. Російська дезінформаційна кампанія включала в себе поширення фейкових новин, маніпулювання інформацією, створення фальшивих наративів та інші методи, спрямовані на вплив на громадську думку та формування сприятливого для Росії іміджу, а також розгортання подальших подій.

Головною метою російської інформаційної атаки було як підготувати ґрунт всередині українського суспільства перед збройною інтервенцією, так і легітимізувати вторгнення на територію суверенної країни в очах росіян та міжнародної аудиторії, щоб здобути підтримку для дій російської влади. Дезінформаційна кампанія Росії мала на меті дискредитувати український уряд, змішати картину подій та наситити свідомості людей суперечливими фактами.

Аналіз спеціальної літератури за обраною темою. Теоретичним підґрунтям дипломної роботи стали наукові праці зарубіжних та вітчизняних учених, які досліджували феномен фейкньюз та дезінформації, серед яких – Г. Почепцов, М. Кіца, І. Арістова, В. Данильян, М. Бажан, В. Ліпкан, О. Тоффлер, Л. Флоріді та ін.

Мета дослідження. Метою наукової роботи є комплексне дослідження інформаційних методів ведення боротьби - фейкньюз та дезінформації, - вивчення історичних передумов та особливостей, а також розроблення практичних рекомендації щодо боротьби та передбачення інформаційних атак.

Завдання дослідження. Для досягнення поставленої мети дослідження було поставлено наступні завдання:

- Визначити ключові поняття наукової роботи - «інформація», «інформаційне суспільство», «інформаційна війна», «дезінформація», «фейкньюз»;
- Дослідити характерні ознаки й форми дезінформації та фейкньюз;
- Вивчити історичній бекграунд появи фейкньюз та дезінформації на міжнародному рівні;
- Охарактеризувати методи та факти поширення Росією дезінформації та фейкньюз в контексті війни з Україною;
- Виокремити основні способи та стратегії боротьби з поширенням фейкньюз та дезінформації на міжнародному рівні;
- Розглянути методи протидії інформаційному впливу Росії в Україні на державному та індивідуальному рівні.

Об'єктом дослідження є фейкньюз та дезінформація.

Предметом дослідження є поширення, протидія та передбачення фейкньюз та дезінформації, їхні соціальні, політичні та економічні аспекти.

Методи дослідження. У якості методів дослідження на різних етапах у роботі було використано поєднання загальнонаукових та спеціальних методів, серед яких виділено системно-описовий, емпіричний, аналітичний, індуктивний та дедуктивний, статистичний методи, а також метод експертних оцінок.

Наукова новизна роботи полягає у комплексному підході до розгляду проблематики фейкньюз та дезінформації у контексті війни Росії з Україною, дослідженні викликів інформаційної боротьби через призму сучасних міжнародних соціально-політичних відносин.

Інформація про базу виробничої практики. Базою виробничої практики є ТОВ «ГЛОБАЛ ФРЕЙТ СОЛЮШЕНС», що функціонує в Україні з 2017 р. є представником малого та середнього бізнесу та веде успішну міжнародну діяльність у сфері транспорту та логістики. ТОВ «ГЛОБАЛ ФРЕЙТ СОЛЮШЕНС» є найбільш успішним агентом північноамериканської компанії Landstar, яка щоденно управляє поставками сотень вантажів у США, Канаді та Мексиці.

Практичне значення дослідження полягає в отриманні нових знань щодо особливостей поширення фейкньюз та дезінформації, розробці теоретичних та практичних навичок у боротьбі з інформаційним впливом Росії.

РОЗДІЛ 1: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕЙКНЬЮЗ ТА ДЕЗІНФОРМАЦІЇ

1.1. Визначення ключових понять та термінів дослідження

На нашу думку, очевидно, що при вивченні будь-якої проблематики та аналізі причинно-наслідкових зв'язків перш за все необхідно глибоко дослідити основу, а саме розглядати центральне поняття роботи. Тому ми вирішили надати особливу увагу аналізу актуальних джерел і наукових праць попередніх вітчизняних та зарубіжних дослідників з відповідними темами та виділенню ключових термінів і понять.

Центральними поняттями дослідження, передусім, є «фейкньюз» та «дезінформація», що містяться у самій темі роботи, а отже, потребують окремої уваги. Та перш ніж підійти до розгляду наведених вище термінів, пропонуємо дослідити допоміжні та базові поняття, такі як «інформація», «інформаційне суспільство», «інформаційна війна». Ми вважаємо, що тільки при комплексному підході до вивчення теоретичної бази можливо вдатись до глибинного вивчення проблематики заданої теми дослідження.

Так, існує безліч підходів до визначення поняття «інформація», але пропонуємо ознайомитись з базовими відомостями й характеристиками. У класичному трактуванні, інформація (від лат. *informatio* – роз'яснення, виклад) – відомості, що передаються усним, письмовим та іншими способами. Вже з середини ХХ ст. це поняття стало загальнонауковим і більш розширеним. Наразі поняття інформації включає не тільки обмін відомостями між людьми, а й між людиною та пристроєм, між пристроями, між тваринами, між організмами тощо [1].

Проблемою визначення поняття інформації в правовому контексті активно займались вітчизняні вчені, такі як В. Копилов, І. Аристова, О. Синеокий, Б. Кормич та інші.

До прикладу, О. Синеокий надав наступне визначення: інформація - це відомості, які стосуються людей, об'єктів, фактів, подій, явищ і процесів, незалежно від форми їх представлення і можуть бути передані усним, письмовим або іншим способом, включаючи використання умовних сигналів, технічних засобів та інше [2, с. 94]. З іншого боку, Б. А. Кормич пропонує визначати інформацію як відомості, які були структуровані і задокументовані таким чином, що їх може сприймати інша особа, і вони можуть бути передані або оголошені у відповідний спосіб [3, с. 10].

Цікавим є підхід І. Юзвизи́на, що охарактеризував поняття інформації, описавши її як «генералізаційно-єдину первинну речовину всесвіту». За цим підходом, всі взаємовідносини між різними об'єктами та складовими (від окремих атомів та частинок до галактик і Всесвіту в цілому) ґрунтуються на процесі обміну інформацією. Іншими словами, інформація сама по собі є ключовим ресурсом для розвитку як на мікрорівні, так і на макрорівні, і вона є важливим ресурсом для розвитку людства [3, с. 7].

Крім того, у багатьох вітчизняних нормативно-правових актах містяться визначення інформації. Зокрема, законодавство України надає такі визначення:

1. В Законі України «Про інформацію» [4] та в Цивільному кодексі України [5] інформацію визнають як будь-які дані або відомості, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені у електронному вигляді.

2. В Законі України «Про телекомунікації» [6] інформацію визначають як відомості, подані у вигляді сигналів, знаків, звуків, рухомих або нерухомих зображень або іншим способом.

3. В Законі України «Про захист економічної конкуренції» [7] інформація визначена як відомості в будь-якій формі і вигляді, збережені на будь-яких носіях, включаючи листування, книги, помітки, ілюстрації (карти, діаграми, органіграми, малюнки, схеми тощо), фотографії, голограми, кіно-, відео-, мікрофільми, звукові записи, бази даних комп'ютерних систем або повне чи часткове відтворення їх елементів, а також пояснення осіб та інші публічно оголошені або документовані відомості.

4. Згідно з Законом України «Про доступ до публічної інформації» [8], публічна інформація - це будь-яка інформація, яка була отримана або створена суб'єктами владних повноважень у процесі виконання своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством, або яка перебуває у володінні суб'єктів владних повноважень та інших розпорядників публічної інформації.

5. Згідно з Державним стандартом України 2226-93 [9], під інформацією розуміються відомості про суб'єкти, об'єкти, явища та процеси.

Згідно міжнародного стандарту ISO/IEC 5127:2001 [10], інформація представляє собою знання, що стосуються конкретних об'єктів, таких як факти, події, предмети, процеси або ідеї, і має визначений зміст в рамках певного контексту. А у стандарті ISO/IEC 10746-2:2009 [11], інформація розглядається як будь-який тип знань, який може обмінюватися між користувачами і стосуватися різних аспектів, таких як об'єкти, факти, концепції та інше, у контексті спілкування. Важливо також, що інформація повинна бути виражена в конкретній формі подання, щоб бути зрозумілою для визначеної аудиторії.

Наступним не менш важливим для нашого дослідження терміном стане «інформаційне суспільство», що в свою чергу стало головним фактором сучасності, рушійною силою всесвітнього прогресу. За переважною думкою багатьох дослідників, інформаційне суспільство визнає інформацію своєю основною складовою. Інформація стає фундаментом для соціального та інформаційного розвитку, а також ключовим ресурсом у сферах соціальних і економічних відносин. Термін «інформаційне суспільство» є важливою складовою світової наукової та суспільно-політичної лексики. Сьогодні ми спостерігаємо багато визначень цього поняття, які включають в себе такі терміни, як «постіндустріальне суспільство», «епоха постмодернізму», «суспільство знань», «наукове суспільство», «телематичне суспільство» і т. д. Різні інтерпретації поняття інформаційного суспільства в різних країнах світу відображають соціально-політичні, суспільні та наукові погляди на його розвиток.

Термін «інформаційне суспільство» був введений професором Ю. Хаяши з Токійського технологічного інституту на початку 1960-х років. Він сформулював загальні ідеї цього поняття в своїх звітах, представлених японському уряду та кільком організаціям, таким як Агентство економічного планування, Інститут розробки та використання комп'ютерів і Рада зі структури промисловості. Термін було введено з метою опису нової світової спільноти, яка базується на інформації. Ця дефініція стала основою для всіх інших визначень поняття інформаційного суспільства, які розширюють, глибше досліджують і конкретизують його значення. Вони акцентують на інформації, знаннях, технологічних системах та послугах як ключових характеристиках цього нового суспільства [12, с. 155].

Термін «інформаційне суспільство» ще з середини ХХ ст. був вжитий представниками різних наук, таких як А. Турен, П. Серван-Шрайбер, М. Понятовський, М. Хоркхаймер, Ю. Хабермас, Н. Луман, Е. Тоффлер, Д. Масуда та іншими для опису основних рис певного типу суспільства, яке належить до постіндустріальної епохи.

Так, Д. Белл і Е. Тоффлер проводили дослідження щодо стану та тенденцій розвитку суспільства під впливом інформації та процесів інформатизації, а також розглядали вплив цих явищ на перехід індустріального суспільства до інформаційного [13]. У свою чергу, М. Мак-Люен передбачав формування глобального інформаційного суспільства у вигляді «глобального села», в якому формується світова спільнота з глобальною громадською думкою, яка завдяки засобам масової комунікації все більше впливає на дії урядів та міжнародних інституцій [14]. При визначенні поняття «інформаційного суспільства» згідно з поглядами А. Турена, основний акцент робиться на нових економічних відносинах. Науковець висловлює ідею, що «велике значення приділяється перетворенням інвестиційної та управлінської політики під час телекомунікаційно-інформаційної революції...» [15].

Вітчизняні науковці так само приділяли увагу дослідженню феномену інформаційного суспільства. До прикладу, дослідник В. О. Ільганаєва визначає

інформаційне суспільство як «новий історичний етап розвитку цивілізації, де головну роль відіграє створення, обробка та використання інформації» [16, с. 154]. З іншого боку, В. О. Данильян розглядає це суспільство як «якісно новий етап соціо-технологічної еволюції, який формується на основі тривалого соціально-економічного розвитку і передбачає підвищену роль інформації та знань, а також розвиток і використання інформаційних ресурсів у всіх сферах суспільного життя завдяки розвитку глобальних інформаційно-комунікаційних технологій» [17, с. 23].

Вчена І. Арістова формулює наступне визначення інформаційного суспільства: «це новий тип суспільства, який виникає через глобальну соціальну революцію і народжується завдяки стрімкому розвитку та злиттю інформаційних та комунікаційних технологій» [12, с. 89]. З іншого боку, В. Ліпкан розглядає його як «суспільство нового типу, яке формується через глобальну соціальну революцію та породжується вибуховим розвитком та зближенням інформаційних та комунікаційних технологій». У своїй монографії дослідник розглядає поняття інформаційного суспільства як синонім до суспільства знань, тобто «суспільство, в якому головним умовою для добробуту кожної особи і держави стає знання, яке можна здобути завдяки вільному доступу до інформації та вмінню працювати з нею» [18, с. 102].

Слід відзначити, що в основі інформаційного суспільства знаходяться людина, інформація, інформаційно-комунікаційні технології та інформаційні ресурси. Дослідник О. П. Дзьобань наголошує, що «основу соціальної динаміки в інформаційному суспільстві складатимуть не традиційні матеріальні ресурси, а інформаційні та інтелектуальні - знання, наука, організаційні чинники, інтелектуальні здібності людей, їхня ініціатива та творчість» [19, с. 53]. А І. Марущак у своєму дослідженні акцентує увагу на різних складових інформаційного суспільства: індустрія інформаційних послуг, інформаційна економіка, сучасні інтелектуальні інформаційні технології та зв'язок, а також важливий потенціал у сфері науки [20, с. 23].

У контексті формування інформаційного суспільства та росту важливості інформаційних технологій, термін «інформаційна війна» не тільки став символічним виразом у публіцистиці і політичному словнику, але також активно впроваджується як самостійна категорія у науковому дискурсі. Наразі термін «інформаційна війна» має переважно публіцистичний характер і ще не має сталого узгодження визначення. Це підтверджується постійними дискусіями щодо того, що насправді включає в себе ця концепція, а також спірними питаннями щодо правильності та практичної застосовності цього терміну в контексті соціальних відносин, які називаються інформаційними конфліктами або протистояннями інтересів у сфері інформаційних систем соціальних структур. Таким чином, розробка і узгодження науково-термінологічного апарату становлять окрему наукову проблему.

Дослідження інформаційних конфліктів було вивчено в роботах видатних аналітиків з різних країн, включаючи Г. Почепцова, В. Разуваєва, Г. Тульчинського, І. Панаріна, І. Завадського, С. Расторгуєва, Г. Афанасьєву, П. Лайнбарждена, В. Кноріга, Л. Козера, Г. Ласвеля, З. Бжезінського, Г. Карпенко, В. Ліпкана та інших вчених.

Вперше термін «інформаційна війна» було використано Т. Роном у звіті, складеному ним у 1976 р. У документі під назвою «Системи зброї і інформаційна війна» він вказував на те, що інформаційна інфраструктура є суттєвим аспектом американської економіки, одночасно роблячи її вразливою метою як у часи війни, так і в мирний період [21, с. 23]. Але, за словами М. Рибака, вперше термін «інформаційна війна» був запропонований А. Даллесом у 1967 р. у своїй книзі «Таємна капітуляція». Ця книга присвячена секретним договорам між США та Великобританією, з одного боку, і рейх-фюрером СС Гітлером, з іншого. Пізніше це поняття часто використовується у засобах масової інформації [22, с. 66].

За визначенням видатного експерта в сфері масових комунікацій, Г. Почепцова, інформаційна війна представляє собою будь-які дії, спрямовані на пригнічення або обеззброєння противника або опонента в інформаційному просторі. Г. Почепцов звертає увагу на значущість глобальних тенденцій, що

виникли в галузі комунікацій. Згідно з його поглядом, ці тенденції призвели до зростання обсягу неконтрольованої інформації, яка доступна для всіх громадян. Таким чином, інформація вже не лише служить засобом повідомлення про події, але також має значний руйнівний потенціал. З часом вплив ЗМІ на аудиторію зростає в інтенсивності, і тому їх часто використовують для маніпулювання суспільною свідомістю [23].

Великим внеском в дослідження сучасних геополітичних процесів є робота І. Михальченка щодо інформаційної війни. Дослідник підтримує думку, що інформаційна війна є комплексною технологією, спрямованою на підкорення групи людей іншим. Він вважає її наслідком постіндустріального суспільства і вважає, що ця форма війни стала можливою через відсутність глобальних збройних конфліктів, які можуть завдати шкоди нашій планеті [24, с. 14-15].

Цікавість викликає дослідження П. Шпиги та Р. Рудника щодо даної проблеми, де вони виділяють чотири різних підходи до визначення цього поняття [25, с. 328]:

- Згідно з першим підходом, інформаційна війна розглядається як комплекс політико-правових, соціально-економічних і психологічних дій, спрямованих на захоплення інформаційного простору, вигнання ворога з інформаційної сфери, знищення його комунікаційних засобів, позбавлення можливості передачі повідомлень та інших подібних цілей.

- Другий підхід розглядає інформаційну війну як найгострішу форму протистояння в інформаційному просторі, де ключовими атрибутами є безкомпромісність, висока інтенсивність суперечок та короткотривале гостре зіткнення.

- За третім підходом, інформаційну війну трактують як форму забезпечення та проведення військово-силових операцій за допомогою передових електронних засобів, таких як цифрові випромінювачі, супутникові передавачі та інші аналогічні пристрої, що використовуються для виконання військових завдань.

- Четвертий підхід ідентифікує інформаційні війни з кібернетичними війнами, як протистояння між технічними системами.

Розглянувши базові поняття нашого дослідження, пропонуємо перейти до ознайомлення з визначеннями центральних термінів наукової роботи - «дезінформація» та «фейкньюз». Так, на сьогоднішній день немає загальноприйнятого та повного міжнародного визначення дезінформації, і це призводить до того, що уряди різних країн іноді різними способами наближаються до вирішення цього питання.

У 1980 р. Центральне розвідувальне управління Сполучених Штатів Америки встановило своє власне визначення дезінформації, яке включає в себе «різні практики, такі як усна та письмова дезінформація, «сіра» та «чорна» пропаганда, маніпулювання іноземними ЗМІ, політичні акції і операції впливових агентів...» [26]. А в 1983 р. У своєму дослідженні вчений Х. Фокс визначає поняття дезінформації в контексті окремих акторів. Він розглядає дезінформацію як «інформацію, яка цілком умисно призводить до введення в оману та може бути публічно оголошена або стати предметом розголошення інформацією від уряду чи розвідки» [27]. У своїй роботі з 1987 р., група вчених, що досліджувала політичну комунікацію, віднесла дезінформацію до категорії «активних заходів», які проводили радянські спецслужби, і охарактеризувала її як «форму низькоінтенсивної агресії проти сил свободи в сучасному світі». Така формулювання має ширший зміст, але відображає суть дезінформації як інструмента міжнародної політики [28].

Філософ Л. Флоріді присвятив значну увагу вивченню дезінформації протягом тривалого часу. У 1996 р. він визначав дезінформацію як «неякісну обробку інформації» [29]. Однак у своїй роботі з 2005 р. він додав новий аспект до цього поняття, зазначаючи, що «якщо джерело дезінформації знає про її обманливий характер, то це можна вважати дезінформацією» [30]. У своїй роботі 2011 р., він сформулював визначення дезінформації як «належні значущі, але неправильні дані, які ретельно поширюються з метою переконати отримувача, що ці дані є інформацією» [31]. Це визначення відзначає наступні особливості

дезінформації: дані піддаються обробці, вони є важливими, вони є хибними, їх розповсюджують з певною метою, спрямована на конкретних акторів, ці актори повинні вважати дані правдивими, і, крім того, дезінформація не є видом інформації.

Першу спробу визначення «дезінформації» як «висловлювань, які мають очевидно неправдивий характер або можна розумно очікувати, що вони є неправдивими», було зроблено на міжнародному рівні у Спільній декларації спеціальних доповідачів з питань свободи вираження думок міжнародних організацій у відношенні свободи вираження думок, «фейкових новин», дезінформації та пропаганди у 2017 р. [32].

Кодекс ЄС щодо боротьби з дезінформацією визначає дезінформацію як інформацію, яка неправильна або обманлива та створюється, розповсюджується чи публікується з метою отримання прибутку або умисної дезорієнтації громадськості і може завдати шкоди суспільству, такі як загроза демократичним політичним процесам, розробці політики, охороні здоров'я громадян ЄС, навколишньому середовищу або безпеці. Важливо відзначити, що дезінформації не вважають обманливою рекламою, помилками в новинах, сатирою, пародією та чітко ідентифікованими партійними новинами або коментарями [33].

З огляду на **важливість** теми дезінформації, вітчизняні вчені так само приділяють немалої уваги вивченню поняття. Так, І. Поліщук розглядає дезінформацію як складову політичних медіатехнологій. Український політолог розуміє дезінформацію як прийом, при якому в мас-медіа поширюється інформація, яка повністю неправдива [34]. Г. Почепцов вважає, що походження дезінформації має інституційний характер. Науковець класифікує дезінформацію як символічні спонукальники, що спричиняють «автоматичну» реакцію - поширення інформації [35]. А М. Кіца розглядає дезінформацію як засіб психологічного впливу, що полягає в умисному поширенні інформації, яка призводить до помилкових уявлень щодо реального стану речей та створює спотворену реальність. Цей підхід акцентує увагу на когнітивних можливостях окремої особи і, отже, є відповідним для боротьби з дезінформацією на

особистому рівні, через підвищення медіаграмотності та інші заходи. Проте він може бути неадекватним в контексті нормативно-правового регулювання процесів пов'язаних з дезінформацією [36].

Насправді, поглибившись у дослідження науковців та міжнародних установ, можна помітити, наскільки перекликаються у своїх визначеннях поняття «фейк», «дезінформація» та «пропаганда». Наприклад, у своєму дослідженні для Ради Європи, К. Уордл та Х. Дарахшан ідентифікують три категорії інформації, які можуть описувати «фейки» [37]:

- Дезінформація (disinformation) - це неправдива і свідомо створена інформація з метою завдати шкоди особі, соціальній групі, організації або країні.
- Неправдива інформація (misinformation) - це неправильна інформація, яка формується без наміру завдати шкоди, але містить помилки.
- Спотворена інформація (malinformation) - це інформація, яка базується на реальних фактах і використовується для завдання шкоди особі, організації або країні.

З іншого боку, за Дж. Мартіном, вченим, що досліджує пропаганду, дезінформація може бути описана як форма пропаганди, яка акцентує увагу на неправомірних діях або повідомленнях, які викривають законні дії або реальну ситуацію [38].

Попри широке поширення феномену фейкньюз, комплексні дослідження цього відносно нового явища поки не проведені. Відсутні чіткі критерії для визначення терміну «фейкові новини». Крім того, в різних наукових підходах до вивчення цього явища існує значна кількість термінів, які різняться за обсягом і змістом, такі як медіафейк, фейкові новини, фальшиві новини, псевдо-новини, інформаційні вкидання, медіамістифікація тощо.

Наприклад, у своєму дослідженні для ЮНЕСКО Ш. Іретон та Дж. Посетті визнають термін «фейкньюз» оксюмороном, оскільки новини, за їхніми словами, передбачають передовірену інформацію в інтересах суспільства, і те, що не відповідає цим стандартам, не може бути вважати новинами. З їхньої точки зору,

той термін не має однозначного або загальнозрозумілого значення, тому вони рекомендують використовувати термін «дезінформація» для опису всього, що може впадати в умовну категорію «фейкньюз» [39]. Дослідник тенденцій у медіа-індустрії Н. Ньюман вказує на те, що термін «фейкньюз» у суспільному сприйнятті включає в себе різноманітні концепції. Серед них можна виділити упереджену та заангажовану журналістику, політичну маніпуляцію, обманливу рекламу в мережі Інтернет, а також спеціально вигадані історії, що поширюються через соціальні медіа [40].

Навпаки, у статті «Дослідження фейкньюз», опублікованій у науковому журналі *Science* у 2018 р., автори визначають фейкньюз як вигадану інформацію, яка за формою нагадує зміст, що зазвичай представляють медіа, але не служить тим самим цілям і метам, які стандартно притаманні традиційним ЗМІ. Іншими словами, у той час як головною метою звичайних новин є надання інформації суспільству, фальшиві новини спрямовані на спотворення уявлення суспільства про певні явища та створення неправильних уявлень [41].

М. Міллер, дослідник, запропонував цікавий погляд на явище фейкових новин. Він виділив дві групи, до яких можна застосовувати термін «фейкньюз». Перша група включає намірено неправдиві повідомлення, які створені з метою обдурити читача або глядача, і це є традиційним визначенням цього терміну. Але, Міллер також використовує термін «фейкньюз» для опису специфічного використання ярликів, які накладаються на справжні новини з метою їх дискредитації. Він приводить приклади заяв Д. Трампа під час його президентської кампанії в США у 2016 р., коли кандидат використовував термін «фейк» для всіх публікацій, що ставили його в негативне світло [42].

1.2. Характеристика фейкньюз та дезінформації

Досліджуючи феномен фейкньюз та дезінформації, вважаємо за необхідне не тільки дослідити підходи до визначення ключових термінів, а також різноманітні класифікації й моделі та, відповідно, особливі ознаки, що

допомагають науковцям та фахівцям відповідних галузей відрізнити фейкньюз та дезінформацію від інших маніпуляцій.

Так, для визначення, що слід розглядати як дезінформацію, необхідно розглядати три ключові аспекти. Перший аспект полягає в розгляді різновидів, типів і вмісту контенту, який створюється і поширюється. Другий аспект включає усвідомлення, мотивацію та цілі, якими керуються особи, що створюють або поширюють такий контент. Третій аспект стосується методів розповсюдження контенту, і це має важливе значення, оскільки ми живемо в епоху, де інформація швидко поширюється.

На думку Г. Почепцова, для визнання ідентифікації дезінформації важливі наступні специфічні ознаки [35]:

- Вона впливає на певну аудиторію шляхом оприлюднення.
- Вона має цілеспрямовану природу і передбачає наявність організатора та умисел.
- Дезінформація має негативні наслідки, які можуть бути суспільно небезпечними.
- Основним її аспектом є «неправдивість», яка піддається перевірці.
- Вона імітує реальний матеріал і намагається виглядати як правдива інформація.
- Дезінформація вбудовується в певні системи поглядів і відповідає певним переконанням.
- Вона пов'язана зі суспільно важливими подіями та містить чутливу або символічну інформацію.

Д. Фелліс також виділяє кілька ключових рис дезінформації [43]:

- Першою характеристикою є намір обману. Проте, важливо враховувати, що брехня може бути як умисною, так і ненавмисною, і тому не завжди можна визначити дію як «дезінформаційну». Дезінформація, згідно з цим підходом, передбачає умисний обман і неправдиву інформацію з метою обману.

- Другою характеристикою є фактична неправдивість, оскільки особа може поширювати інформацію, яку вважає неправдивою, але яка фактично є правдивою, і це не буде розглядатися як дезінформація.

- Третьою рисою є специфічний характер взаємодії від дезінформатора - «communicate deceptively». Іншими словами, дезінформація може не надавати конкретних пропозицій, але мати репрезентативний характер, і споживач інформації самостійно інтерпретує її. Прикладом можуть бути карти або фотографії, які глядач або читач самостійно інтерпретує.

- Четвертою характеристикою є «reasonable to be deceived», що означає, що об'єкт дезінформації має зробити конкретний висновок, який він вважає розумним і змістовним, щоб досягти мети дезінформатора.

- П'ятою характеристикою є обманливий зміст, що означає, що інформація містить у собі елементи, які можуть вводити в оману або плутати отримувача інформації, приховуючи справжній зміст або спотворюючи його.

- Шостою характеристикою є усвідомлення того, що хтось може бути обманути. Це означає, що дезінформатор розуміє, що його інформація може викликати обман або неправдиве сприйняття іншими особами.

- Сьомою характеристикою є значна близькість до обману, що вказує на те, що дезінформація може бути дуже схожою на правду або може використовувати підступні методи, щоб викликати обман та переконати отримувача в її достовірності.

Спільними зусиллями вітчизняних фахівців з кібербезпеки щодо аналізу різних підходів до визначення поняття фейкових новин виділено основні риси цих фейкньюз, які можуть бути присутніми повністю або частково [44]:

- Навмисне створення цілком неправдивого контенту або представлення суперечливої або неповної правди.

- Однобічне висвітлення подій.

- Відсутність фактичної підстави для повідомлення, проте подання його як новини.

- Подання правдивої інформації у хибному контексті.

- Спрямованість на навмисне введення в оману і дезорієнтацію споживача новин.
- Подання новини від імені самозванця або посилання на анонімне джерело.
- Невідповідність заголовка чи підписів (зазвичай сенсаційних або приголомшливих) змісту повідомлення.
- Спорідненість з такими явищами як чутки, розіграші, сучасні міфи.
- Використання гумору, сатири та перебільшення, представлення жартів як правди.
- Спрямованість на критику соціальних та політичних питань.
- Формулювання інформації у спосіб, який використовують легітимні журналістські організації.
- Використання Інтернету для оприлюднення фейкових новин і їх подальшого масштабного поширення.

Крім того, німецькими дослідниками виведено основні ознаки та інструменти поширення фейкових новин, наявно ознайомитись з якими можна на Рис. 1.1. [45].

Розвиток фейкньюз у ролі комунікативного продукту та інструменту політичного впливу у цифровому суспільстві відбувався за допомогою переважно політичних симулякрів у віртуальному просторі. Творці фейкових інформаційних матеріалів активно використовують маніпулятивні прийоми, такі як тролінг, шоуізація, маркетингова стратегія і інші. Вони спрямовують свої повідомлення так, щоб «ввести через очі і вуха» споживачів інформації, сприяючи некритичному сприйняттю нав'язуваних повідомлень, установок і ціннісних орієнтацій [46].

Рис. 1.1. Елементи поширення фейкньюз

Крім того, за Г. Почепцовим, фейкньюз представляють собою неправдиві або політично мотивовані повідомлення, що головним чином поширюються в Інтернеті, впливаючи на соціальну реальність та спрямовуючи її у бажаному напрямку, задовольняючи інтереси їхніх поширювачів, яких можна назвати «фейкометами». Ще однією важливою функцією фейкньюз є їхнє використання для створення ситуацій «постправди», які спрямовані на систематичне введення громадянського суспільства чи окремих осіб у оману. Ця практика змушує дослідників витратити додаткові зусилля на перевірку достовірності таких повідомлень [47]. Фейкньюз представляють собою серйозну загрозу для суспільства в цілому. Вони створюють перешкоди для об'єктивного вивчення, ускладнюють процеси комунікації, змішують реальні соціально-політичні повідомлення і імітують їх в віртуальному просторі або, скажімо, представляють собою підроблену правду, що формує в політично-комунікативній практиці щось

подібне до синтетичного симулякру. У цьому симулякрі об'єднуються елементи PR-шоу і медіа-маніпуляцій [48].

Механізми поширення фейкових новин виявляються досить простими: фейки, які включають інформацію з наміром провокувати і яка має сильний «вибуховий» вплив на емоційну сторону громадян, поширюються в суспільстві через так званий «вірусний» метод, викликаючи ефект "емоційного зараження". При цьому основним інструментом поширення таких фейкових новин стають «вірусні» технології, які відповідають за передачу інформації з вираженою емоційною наголосом, перетвореної у своєрідний «емоційний код». Ці фейки можуть також перетворюватися в форму чуток і розповсюджуватися через комунікаційні канали, типові для чуток і пліток, такі як «сарафанне радіо» або анонімні телеграм-канали [49, с. 93].

А. Храпунова у власному дослідженні щодо фейкньюз, проаналізувавши широкий масив існуючих даних, надає вичерпну класифікацію та типологію фейкньюз [50]. Отриману інформацію нами було згруповано та представлено схематично у Табл. 1.1.

Табл. 1.1. Класифікація фейкньюз

Залежно від ступеня правдивості	«Новина» відзначається як повна брехня від початку до кінця.
	«Новина» містить неправду на тлі в цілому правдивої інформації, але вибірково представленої. «Новина» має на своєму ґрунті реальну подію, проте окремі її аспекти спотворені.
Залежно від достовірності часу і місця події	«Новину» виставляють як правдиву інформацію, що сталася у минулому.

	<p>«Новина» про подію, яка дійсно відбулася в одному місці, представлена як подія, що сталася в іншому.</p>
<p>Залежно від осіб, які згадуються в «новинах»</p>	<p>«Новина» містить посилання на вислови якісь публічної особи, але ці вислови розміщені від імені фейкового аккаунта.</p> <p>«Новина» визначає другорядну учасницю події як головну дійову особу.</p> <p>«Новина» базується на неперевірених свідченнях осіб, які якби були свідками певних подій.</p>
<p>Залежно від мети створення і поширення</p>	<p>«Новини», що створюються і розповсюджуються для розваги споживачів.</p> <p>«Новини» що створюються і розповсюджуються з метою політичного переваги, такі як дискредитація політичних супротивників, включаючи під час виборів, спровокування громадських заворушень, насильницького зміни влади і таке інше.</p> <p>«Новини», що створюються з метою дискримінації осіб за різними ознаками, такими як стать, раса, національність, мова, походження, соціальний статус, місце проживання, релігійні переконання, приналежність до громадських об'єднань і інші.</p> <p>«Новини», що створюються і розповсюджуються з метою збільшення трафіку в Інтернеті.</p> <p>«Новини», що створюються і розповсюджуються з метою шахрайського заволодіння грошима та іншими цінностями споживачів.</p>

	«Новини», що створюються і розповсюджуються з метою пошкодження інформації, зберіганої в комп'ютері користувача.
	«Новини», що створюються і розповсюджуються з метою привертання уваги до окремої особистості, компанії, проекту чи руху.
	«Новини», що створюються і розповсюджуються з метою маніпуляції ринком або отримання певних переваг в економічній діяльності.
Залежно від рівня сприйняття достовірності	«Новини», які однозначно виглядають як фейкові.
	«Новини», які можуть викликати сумніви щодо їх фейковості і надихати споживачів перевірити отриману інформацію.
	«Новини», що настільки вправно сфальсифіковані, що питань щодо їх фейковості майже не виникає.

Науковий інтерес до дослідження фейкових новин та методів їх поширення в контексті явища, що називається постправдою, є вельми значущим. Це явище описує процес впливу на свідомість та підсвідомість людини, внаслідок якого її думка про суспільно-політичну подію (яка вже отримала певну оцінку в суспільстві) може істотно змінитися. Це відбувається через другорядну інтерпретацію як самої події, так і окремих її деталей, на які спочатку не звертали увагу.

Внесення різних інтерпретацій у громадський інформаційний простір і їх проникнення в суспільну свідомість супроводжується появою керуючих маркерів-маршрутизаторів, які представляють собою «фейки», і при цьому вони можуть видаватися за факти, що були перевірені, докладом відзвіту; спекулятивними та недовіданими версіями; авторитетними думками відомих

«експертів», «популярних» блогерів і журналістів. Вони відповідають за точне введення «постправди» в колективну свідомість конкретної цільової аудиторії і в індивідуальну свідомість кожного з її членів окремо. Зміна думки людини під впливом «постправди» також може вплинути на її громадянську позицію [51].

Головними характеристиками фейків є особлива форма подачі інформації, яка включає в себе особливий емоційний код, такі як заклики, посилання, гасла, спрямовані не на розум, а виключно на почуття та емоції. Це створює основу для активації основного механізму поширення фейків - «емоційного зараження».

На думку М. Кіци, більшість фейків мають вірусний характер і розповсюджуються з припущенням, що особа, яка їх сприймає, перейде в стан збудження (в результаті емоційного збурення), втративши контроль над реальністю, перш ніж матиме змогу перевірити цю інформацію через інші джерела. Сама вірусна інформація включає в себе дані, факти, деталі, які перетворені в емоційний код, що представляє собою набір емоційних реакцій, посилянь, стимулів, закликів та мотивацій. Ця інформація може жити і поширюватися в глобальних інформаційних мережах, таких як Інтернет, в традиційних та нових медіа, в мобільних комунікаторах і т. д., самостійно, без активної участі її творця [52, с. 117].

Висновки до розділу 1

У ході розгляду теоретико-методологічних засад демократичного розвитку посткомуністичних держав нами було обрано два вектори дослідження:

- Визначення ключових понять наукової роботи - «інформація», «інформаційне суспільство», «інформаційна війна», «дезінформація», «фейкньюз».
- Дослідження характерних ознак і форм дезінформації та фейкньюз.

Так, нами було розглянуто низку наукових праць зарубіжних і вітчизняних учених, серед яких особливу увагу було приділено дослідженням М. Кіци,

Г. Почепцова, І. Арістової, В. Ліпкана, Л. Флоріді, Т. Рони, Д. Белла, Е. Тоффлера та ін.

Дослідивши та підсумувавши підходи науковців щодо дефініції ключових понять дослідження, можемо запропонувати свої варіанти визначення термінів:

- Інформація - загальне значення відомостей, переданих усним, письмовим, технічним та ін способами від людини до людини, пристроя, тварини, між пристроями, між тваринами, між клітинами тощо.

- Інформаційне суспільство - вища на сьогоднішній день форма розвитку суспільства, рушійна сила постмодерну, характеризується визнанням інформації найсуттєвішим і найбільш вагомим ресурсом.

- Інформаційна війна - це дії, спрямовані на досягнення переваги у сфері інформації шляхом завдання шкоди інформації, процесам, які ґрунтуються на інформації і інформаційних системах супротивника, одночасно забезпечуючи захист власної інформації, процесів, які базуються на інформації і інформаційних системах, а також маніпулювання масами через вплив на загальну та індивідуальну свідомість шляхом внесення від'ємних та небезпечних ідей і поглядів, створення дезорієнтації та дезінформації серед мас, ослаблення певних переконань тощо.

- Дезінформація - інструмент інформаційної війни, свідомо неправдива, провокаційно-тенденційна інформація, що розповсюджується як правдива з метою введення суспільства в оману, поширення в ЗМІ або іншими засобами викривлених або свідомо неправдивих відомостей.

- Фейкньюз - неправдива або неточна інформація, що розповсюджується незалежно від наміру ввести в оману або презентується в ЗМІ як правдива, з метою досягнення певної мети.

Важливо зазначити, що під час дослідження було виявлено значні прогалини у окресленні меж фейкньюз та наданні терміну чіткого значення. Встановлено, що помічені суперечності в думках учених можуть бути спричинені новизною поняття, а також стрімким розвитком інформаційних

процесів. Отже, безперечно, поняття «фейкньюз» має бути більш глибоко вивченим, окресленим та класифікованим.

Дослідивши дефініції ключових термінів наукової роботи, ми звернулись до більш поглибленого вивчення понять «дезінформація» та «фейкньюз», а саме виокремили їхні ознаки та типологію.

Так, основними рисами дезінформації виділено:

- Вплив на конкретну аудиторію.
- Спрямованість, наявність умислу.
- Наявність негативних наслідків.
- «Неправдивість», яку можна перевірити.
- Імітація, представлення як інформації, що є правдивою.
- Інтеграція в певні системи переконань, відповідність конкретним поглядам.
- Асоціація з суспільно важливими подіями.

Більшість зазначених вище рис перекликаються з характерними рисами для фейкньюз, проте головною особливістю саме фейкньюз є наступні:

- Залучення Інтернету та соціальних мереж.
- Наявність високої емоційної забарвленості.
- Вірусність.

Таким чином, у першому розділі наукової роботи ми досягли поставлених цілей, всебічно дослідивши підходи вітчизняних та зарубіжних учених до визначення ключових понять нашої дослідницької праці – поняття фейкньюз та дезінформації, – визначивши не тільки їх трактування, а й вагомні ознаки та риси, що характеризують феномен фейкньюз та дезінформації.

РОЗДІЛ 2: ХАРАКТЕРИСТИКА ФЕЙКНЬЮЗ ТА ДЕЗІНФОРМАЦІЇ В РОЗРІЗІ ВІЙНИ РОСІЇ З УКРАЇНОЮ

1.1. Історичні особливості виникнення фейкньюз та дезінформації: міжнародний досвід.

Впродовж тисячоліть існували брехня, помилкові твердження, дезінформація та обман - ці явища завжди були присутніми в житті суспільства. Проте, коли суспільство стало усвідомлювати потужну впливову силу дезінформації, воно почало активно використовувати ці інструменти для власних цілей та користувалося ними для досягнення своїх потреб і завдань.

В історіях, що налічують сторіччя, ми можемо відшукати приклади дезінформації та маніпуляційної інформації, проте вони були відокремлені та не так широко поширювалися, як це стало звичним у наші часи завдяки сучасним ЗМІ та соціальним мережам.

Так, у XXII ст. в історії Римської імперії відбулася подія, яка привернула значну увагу. В I столітті до н.е. три військові лідери Римської Республіки - Октавіан Август, Марк Антоній і Марк Лепід - уклали союз. Перші двоє вважали себе законними спадкоємцями Цезаря та часто конфліктували між собою.

У той час, коли Октавіан Август керував Римом, Марк Антоній опікав східні провінції, перебуваючи у Єгипті, де співпрацював з Клеопатрою, яка виступала проти Римської імперії. Одного разу Октавіан намагався довести, що він володіє документом, офіційним заповітом Антонія. В цьому заповіті було зазначено, що ряд провінцій Римської імперії мають бути передані дітям Антонія з Клеопатрою, а їхній син Цезаріон вважався законним спадкоємцем імператора. Також в цьому документі було сказано, що Антоній бажав бути похованим у мавзолеї єгипетських королів з династії Птолемеїв у місті Олександрія. Але ці вказівки засмутили римський Сенат, який вважав це за богохульство. Заповіт був оголошений у Сенаті та його копії поширилися по всій імперії: вони висіли на римських форумах та були розіслані гінцями в усі куточки країни. Орієнтація на

монархію та короля викликала обурення республіканців Сенату: у тодішньому Римі ці слова вважались не що інше, як лайкою. Цей заповіт виставив анти-східні цінності римлян, які вважали єгиптян варварами. Такий контекст дозволив представити опонента політичним та ідейним ворогом країни, і війна Октавіана проти Єгипту була прийнята суспільством позитивно [53].

Неправдиві новини у масових медіа стали появлятися в більшій кількості та з більшою ефективністю тільки у пізньому періоді історії. Цей феномен можна пояснити розвитком технологій та поширенням ЗМІ, зокрема інтернету. Соціальні мережі та онлайн-платформи зробили можливим швидко та масове поширення інформації, включаючи неправдиві новини. Це дозволило дезінформаторам та маніпуляторам використовувати широкий аудиторію для поширення своїх повідомлень.

Якщо згадки про дезінформацію і маніпуляції знаходяться в історичних звітах, датованих століттями до нашої ери, то феномен неправдивих новин у ЗМІ розпочався трохи пізніше. Започаткування «газетних качок» виступило передумовою для з'явлення фейкових новин. Ці так звані «газетні качки» визначили тенденцію поширення непідтверджених та маніпулятивних повідомлень у засобах масової інформації.

Найбільш яскравим прикладом «газетної качки» є історія хлопця на ім'я Джордж, який, за легендою, пережив шість смертей та відроджень, як слуга генерала Вашингтона.

У 19 столітті американський письменник Марк Твен виявляв фейки у своїх публікаціях. У своїй статті «Чорношкірий слуга генерала Вашингтона» 1868 року, Твен розповів історію хлопця на ім'я Джордж, слуги генерала Вашингтона, який, за його словами, помирав 6 разів. За різними виданнями 1809-1868 років, Джорджа оголошували померлим шість разів. Отже, якщо вірити цим заявам газет, людину поховали шість разів протягом 59 років. Цікаво, що у всіх публікаціях Джордж помирав у віці 95 років, за словами Марка Твена. Та автор продовжує, наводячи докладні дані: якщо він перші чотири рази помер у віці 95 років, то в останній раз, в 1864 році, йому містилося вже 151 рік. Проте цей вік

не узгоджувався з його власними спогадами. Перед останньою смертю він живо згадав прибуття перших поселенців у 1620 р.. Оскільки він, як свідок, міг би бути приблизно двадцятирічним у той час, можна припустити, що до його останньої «смерті» слуга генерала Вашингтона мав би близько 260-270 років - це, наочно, зазначає Марк Твен, іронізуючи навколо цього факту [54].

Проте важливо зазначити, що головною метою газетних качок було забезпечення розваги. Вигадані новини створювали вигоду як для читачів, так і для журналістів, оскільки реальних новин не завжди вистачало, тому вони придумували фіктивні. Навіть відомі письменники приєднувалися до створення цих маніпуляційних матеріалів, оскільки це було вигідно для підтримання інтересу громадськості.

Починаючи з XIX ст. почали поширюватись не тільки «газетні качки», а й класичні фейки, що вже в XX ст. стали набувати тих масштабів, що ми можемо спостерігати сьогодні. Так, у кінці 1930-х р. в США відбувся один із найвідоміших випадків фейку, пов'язаний з радіо, який стосувався радіоспектаклю «Війна світів», що вийшов в ефір на станції CBS 30 жовтня 1938 р. під керівництвом Орсона Веллса. В цьому спектаклі, який виставило Mercury Theatre on the Air, звучали звістки, які надавали враження реального репортажу. Його сприйняли як новини про напад марсіан, і це спричинило паніку у близько 1,2 мільйона жителів південного сходу США. Протягом перших 40 хвилин багато слухачів вважали, що це дійсно події, які транслюються. Однак, коли диктор наголосив, що це лише радіофікція, багато людей вимкнули радіо. Але деякі вже були настільки поглиблені в масову паніку, що почали вимагати допомоги від правоохоронних органів проти марсіан. Телефонні мережі були перевантажені, а певна частина аудиторії, піддавшись загальній паніці, повірила в нашествя іноземців. Люди стверджували, що бачили блискавки, схожі на постріли, та відчували запах їхніх отруйних газів. Цей радіоспектакль слухали на західному узбережжі. У вищезгаданому моменті ефіру в ньому було згадано про електростанцію у містечку Конкрету в штаті Вашингтон; місцеві мешканці повірили, що лінії електропередачі знищили марсіан, які вторгалися. Скоро страх

слухачів змінився гнівом, спрямованим на CBS. Багато з них подали до суду вимагаючи компенсації за моральну шкоду [55].

Що ж до політичного та військового аспектів поширення фейкньюз та дезінформації в рамках інформаційної війни, вважаємо за доцільне звернутись до наступних прикладів світової історії.

Так, у Франції в 1915 р. при другому відділі генерального штабу міністерства оборони було створено відділ Служби військової пропаганди. Ці структури займались поширенням пропаганди серед як військових, так і цивільних осіб інших держав. Такий підхід до комунікаційних стратегій відображав важливість впливу інформації на маси під час війни. У 1917 р. в Сполучених Штатах була створена психологічна секція при розвідслужбі штабу експедиційних військ. Ця секція займалася розвитком психологічних методів впливу та просуванням інформації в умовах воєнного конфлікту [56, с. 20].

Після Першої світової війни зростав інтерес до нового підходу у війні. Багато країн стали активно досліджувати та публікувати роботи, присвячені психологічним аспектам ведення війни. Петер Уорбертон, вчений з Великобританії, який вивчав психологічну війну, вказував на зміни у стратегії, зауважуючи: «В сучасний період, головною метою війни є не лише фізичне знищення ворожих сил, як це було раніше, але й підрив морального стану населення в цілій країні противника, змушуючи його уряд шукати компроміс або піти на капітуляцію. Використання збройних сил — це лише один із інструментів для досягнення цієї стратегічної мети» [57, с. 281].

Таким чином, ідеї теорії інформаційної та психологічної війни почали формуватися перед і під час Першої світової війни і продовжили свій розвиток після неї. До Другої світової війни різні країни активно використовували пропаганду: нацистську в Німеччині (1933-1941 рр.), комуністичну та антикапіталістичну в СРСР, капіталістичну та антикомуністичну в США та Великобританії. Під час війни фокус перемістився на антинацистську пропаганду.

Під час Другої світової війни були створені органи державної пропаганди, такі як Бюро військово-політичної пропаганди та 7-е управління Політичного управління РККА. Нацистська Німеччина мала Міністерство народної освіти та пропаганди, а також Верховне головнокомандування Вермахту. Свої власні органи пропаганди мали і США та Велика Британія. Під час війни методи психологічного впливу, які використовувалися, часто були надзвичайно ефективними. Незважаючи на розвиток інформаційних технологій, пропаганда переважно виконувалася у формі листівок та плакатів, а також широко використовувалося радіомовлення мовою противника [56, с. 22].

Аналіз історичних прикладів підтверджує, що фейкові новини існували у минулому, навіть якщо вони носили інші назви. Термін «фейкньюз» став надзвичайно популярним лише у 2017 р., коли його обрали словом року за версією словника Коллінза [58]. Важливо підкреслити, що термін «фейкньюз» вже використовувався раніше, включаючи вживання його в ЗМІ та інших контекстах. Проте слід зауважити, що використання цього виразу зросло в 2017 р. на 365%.

У сучасних умовах можна зауважити, що Інтернет став ефективним інструментом для маніпулювання та психологічного впливу на суспільство, а також джерелом пропаганди та розповсюдження недостовірної інформації. Це підтверджується дослідженням вчених з Массачусетського технологічного інституту «Поширення правдивих і неправдивих новин в мережі Інтернет», опублікованим у 2018 р.. Протягом періоду з 2006 по 2017 р. дослідники аналізували величезну кількість правдивих та неправдивих новин у соціальній мережі Twitter. Результати цього дослідження показали, що неправда поширюється швидше й ширше, ніж правдива інформація, зокрема політичні неправдиві новини були серед найбільш розповсюджених [59].

Одним із ключових факторів була їхня новизна, оскільки це привертає увагу та стимулює обмін інформацією, сприяючи прийняттю рішень. В цьому контексті виявилось, що неправдиві новини сприймалися як більш нові, порівняно з правдивими новинами. Однак твердження про те, що поширення

правдивих і неправдивих новин прискорили боти (тобто автоматизовані програми), виявилося неточним. Справжня відповідальність за швидке поширення неправдивих новин лежить на людях, а не на ботах.

Фейкові новини становлять значну проблему для користувачів Інтернету по всьому світу, як підтверджує опитування про світові ризики, спровоковане Фондом реєстрації Ллойда (The Lloyd's Register Foundation). Згідно з цими даними, 57% користувачів мережі вважають поширення фейкової інформації серйозною проблемою. Найбільш хвилюються через це проблемою регіони з високим рівнем економічної нестабільності та з політичним, релігійним або етнічним конфліктом, що призводить до зниження соціальної єдності та довіри. Зокрема, такі країни, як Малаві (87%), Болівія (84%), та Уганда (83%) проявляють найбільшу стурбованість, а у Німеччині стурбованість становить 59%, у Франції - 74%, в Італії - 78%. Проте, опитування показує, що значна меншість користувачів мережі у всіх частинах світу, а саме 42%, навіть не усвідомлюють ризики поширення та впливу фейкової інформації [60].

Згідно з результатами опитування, проведеного у березні 2020 р. за допомогою «Євробарометра», 71% респондентів вказують, що зіштовхуються із фейковими новинами кілька разів на тиждень. Щонайменше дві третини учасників опитування повідомляють про зіткнення з проблемою фальшивих новин лише один раз на тиждень на Мальті (73%), у Франції та Іспанії (66%), в Австрії (37%). За думкою респондентів, відповідальність за боротьбу з дезінформацією повинні нести засоби масової інформації, державні органи влади та платформи соціальних медіа [61].

У самому початку 2020 р. виникла нова загроза, що призвела до поширення неправдивої та фальшивої інформації - пандемія Covid-19. Саме під час цієї пандемії всесвіт стикнувся з численними труднощами, пов'язаними з розповсюдженням пропаганди та дезінформації. За інформацією Всесвітньої Організації Охорони Здоров'я (ВООЗ), пандемія коронавірусу супроводжується «інфодемією». Інфодемія означає надмірну кількість інформації, включаючи неправдиву або оманливу інформацію в цифровому та фізичному середовищі,

яка поширюється під час поширення хвороби [62]. Інформація про новий вірус та методи його лікування поширювалася активно, особливо через соціальні мережі, спричиняючи паніку серед громадськості. Тоді, коли інформація про походження та поширення коронавірусу була невизначеною, ЗМІ та платформи соціальних медіа поширювали різноманітні міфи та непідтверджені твердження. Ця недостовірна інформація охоплювала не лише теорії змови та концепцію «нульового пацієнта», а й рекламувала «ефективні» народні методи лікування цієї хвороби.

Наголошенням цього факту є результати дослідження, проведеного неурядовою організацією «EU DisinfoLab», яка займається вивченням та протидією дезінформації, спрямованої проти Європейського Союзу, його членів та ключових установ. Це дослідження вивчило поширення недостовірної та фальшивої інформації про Covid-19. Його результати визначили основні тенденції в стратегіях та платформах, на яких ця інформація розповсюджувалася. Аналіз показав певну еволюцію дезінформації протягом січня-квітня 2020 року в Франції, Італії та Іспанії.

У початковий період поширення Covid-19 дезінформація фокусувалася на вибуху хвороби в Китаї, але при розповсюдженні вірусу в Європу змінювалися основні теми дезінформації. На початковому етапі акценти ставилися на спричинення страху та паніки через очікуване поширення вірусу. Коли вірус остаточно увійшов до Європи та вводилися карантинні заходи, фокус дезінформації зсунувся на більш локальні сценарії. Головними темами були страхи, пов'язані зі здоров'ям, різноманітні теорії змови та аспекти, що виникали через карантин. Для поширення цієї дезінформації використовувалися різноманітні форми: від підроблених скріншотів, відео, відредагованих фото до документів та повідомлень про нові випадки захворювання чи медичні рекомендації. Найбільш використовуваними платформами для цього стали WhatsApp та Telegram, де фейкові повідомлення часто розміщувалися в анонімних групах для сприяння паніці та прискорення поширення дезінформації в мережі [63].

Дезінформація викликає плутанину та сумніви, а також підриває довіру до важливих інституцій, які є ключовими для здорової функціонування демократії, таких як уряд та ЗМІ. Це ослаблює здатність громадян ефективно брати участь у суспільному житті через голосування та інші громадські дії. Дезінформація також може спонукати людей робити рішення, які негативно впливають на їхнє особисте здоров'я, безпеку та фінансове становище суспільства.

Європа та країни Заходу стали об'єктами дезінформації, маніпуляцій та зовнішнього впливу. Реакція більшості західних держав виявилася неоднозначною та повільною через обмеження правового поля та бюрократичні процеси, а також брак реального політичного розуміння ситуації та відсутність переконливих доказів впливу цих дій.

2. 2. Факти та проблеми поширення фейкньюз та дезінформації під час війни Росії з Україною.

Український інформаційний простір постійно піддається нападам у вигляді фейкових новин, дезінформації та матеріалів з маніпулятивним змістом. У першому розділі було відзначено, що іноді фейкові новини виникають випадково або без навмисної мети, але значно частіше це частина стратегічно запланованих кампаній, спрямованих на досягнення політичних або військових цілей. Агресія Росії на сході України є прямим прикладом такої діяльності.

Україна перетворилася на поле активних інформаційних сутичок, з багатьма атаками, особливо частими з боку Росії. Згідно з даними української фактчек організації «StopFake», у період з 2014 по 2018 р. саме Росія виробляла найбільшу кількість фейкових новин про Україну. Після аналізу майже 1000 фейків, які було вивчено для визначення їх джерел та тем, дослідники виявили такі дані. За результатами аналізу, 47,2% фальшивих новин походять з Росії, 22,5% – з інших країн, таких як Угорщина, Словаччина та Чехія, 19,1% – це продукт українських ЗМІ, а 11,2% – медійні матеріали, що мають зв'язок із так званими «народними республіками» [64].

З 2014 р. спостерігається явне підвищення абсурдних фейків, пов'язаних з Україною. Під час цього періоду звичайною практикою стає насильницьке насадження «правди» через російські ЗМІ та створення «образу жертви», що стосується російськомовного населення. У контексті українських ЗМІ натомість акцентується на поширення фактів [65, с. 69].

У свою чергу, російські ЗМІ акцентують увагу на «нацистському» та «олігархічному» обличчі українського уряду, домаганнях ультраправих груп, спотворенні історії та актуальних подій в Україні та світі. Один з типових інструментів інформаційної війни, який використовується в ЗМІ, - це поширення «фейків». Російська Федерація використовувала негативне уявлення про Україну для зростання міжнародного конфлікту, часто генеруючи низькопробні фейки, такі як історія про «розп'ятого хлопчика» у Слов'янську, міф про концтабір для російськомовних мешканців Донбасу у Жданівці, розповсюдження інформації про розстріл мирних жителів, підпалення лікарень з ополченцями тощо. Головним каналом розповсюдження цих подій був основний федеральний телеканал Росії - «Перший канал», оскільки він охоплює найширшу аудиторію росіян [66].

Фейкові новини стають повсякденною реальністю в українському інформаційному просторі, при цьому важче розрізнити їх від достовірної інформації, оскільки фальшиві новини адаптуються до сучасних тенденцій та проникають все глибше в суспільство.

Однією з ключових рис фейкових новин, спрямованих на маніпулювання ситуацією в країні, є те, що підготовка інформаційного поля розпочинається задовго до реальних фізичних подій або подій на місцях. Такий підхід дозволяє фейкам глибше впливати на громадську думку та викликати значний вплив задовго до самої події.

Для оцінки впливу фейкових новин на загострення конфлікту на сході України, було проведено численні соціологічні опитування. У червні 2019 р. Український інститут майбутнього та видання «Дзеркало тижня», спільно з

«Нью імідж маркетинг груп», провели дослідження громадської думки на контрольованих Україною територіях впродовж 7-31 жовтня 2019 р.

Згідно отриманих результатів, 50,9% опитаних вважають, що окуповані території мають приєднатись до Росії, ще 13,4% виражають бажання бути частиною Росії, але з особливим статусом. Лише 5,1% респондентів бажають повернутись до України, і ще 13,4% бажають бути в складі України, але з особливим статусом. Додатково, 16,2% висловили бажання мати повну незалежність [67].

Ці результати свідчать про те, що мешканці окупованих територій, під впливом споживаного контенту, мають значно відмінні погляди на життя. Такі високі цифри є тривожними, і продовження інформаційної політики сприяє лише ескалації конфлікту, а не його вирішенню. Риторика медіа так званих «республік» регулярно підтверджується за допомогою фейкової інформації, щоб маніпулювати населенням та підсилити своє власне впливове становище. Під час аналізу впливу сепаратистських фейків на населення окупованих територій, М. Пашко відзначає, що пропаганда «досить успішно утримує мешканців регіону в потрібних Росії та її прихильникам ідеологічних установках, а також у стані інтелектуальної та інформаційної ізоляції» [68, с. 62]. Це означає, що пропагандистська діяльність успішно підтримує населення на окупованих територіях в потрібних Росії та просуванні її ідей, утримуючи їх у відокремленій інформаційній та інтелектуальній сферах.

На сьогодні, Кремль активно інвестує величезні кошти у своїх пропагандистів, які працюють під покривом «журналістів» на телеканалах типу «Russia Today», а також в «експертів» з західних країн, з метою формування певної точки зору серед європейців.

Ці пропагандисти намагаються поширювати сім фейкових повідомлень [47]:

1. «Євромайдан був організований нацистськими радикалами з Західної України. Це не був мирним протестом - насильство існувало від початку і до

кінця. Всі люди, які брали участь або просто підтримували Євромайдан, - нацисти».

2. «Януковича незаконно вигнав група озброєних радикалів (Хунта). Ось чому так звана революція «Євромайдан» - це просто державний переворот, нічого більше. Більшість українського народу його ніколи не підтримувало. В Україні немає легітимного уряду, парламенту і президента».

3. «Прямо зараз Україною керують нацистські лідери. Вони дискримінують російськомовних людей. Крім того, нацисти вбивають російськомовних людей і знищують їх будинки на Донбасі. Росія має право захищати російськомовних людей від фашистів».

4. «Не було ніякої анексії Криму. Кримчани виступили проти хунти і вирішили приєднатися до Росії, щоб нацисти їх не вбили. Більш того, Крим завжди був етнічною територією Росії. Проведений в Криму в березні 2014 року референдум був законним. Якщо це були українські землі - чому Україна за них не боролася?».

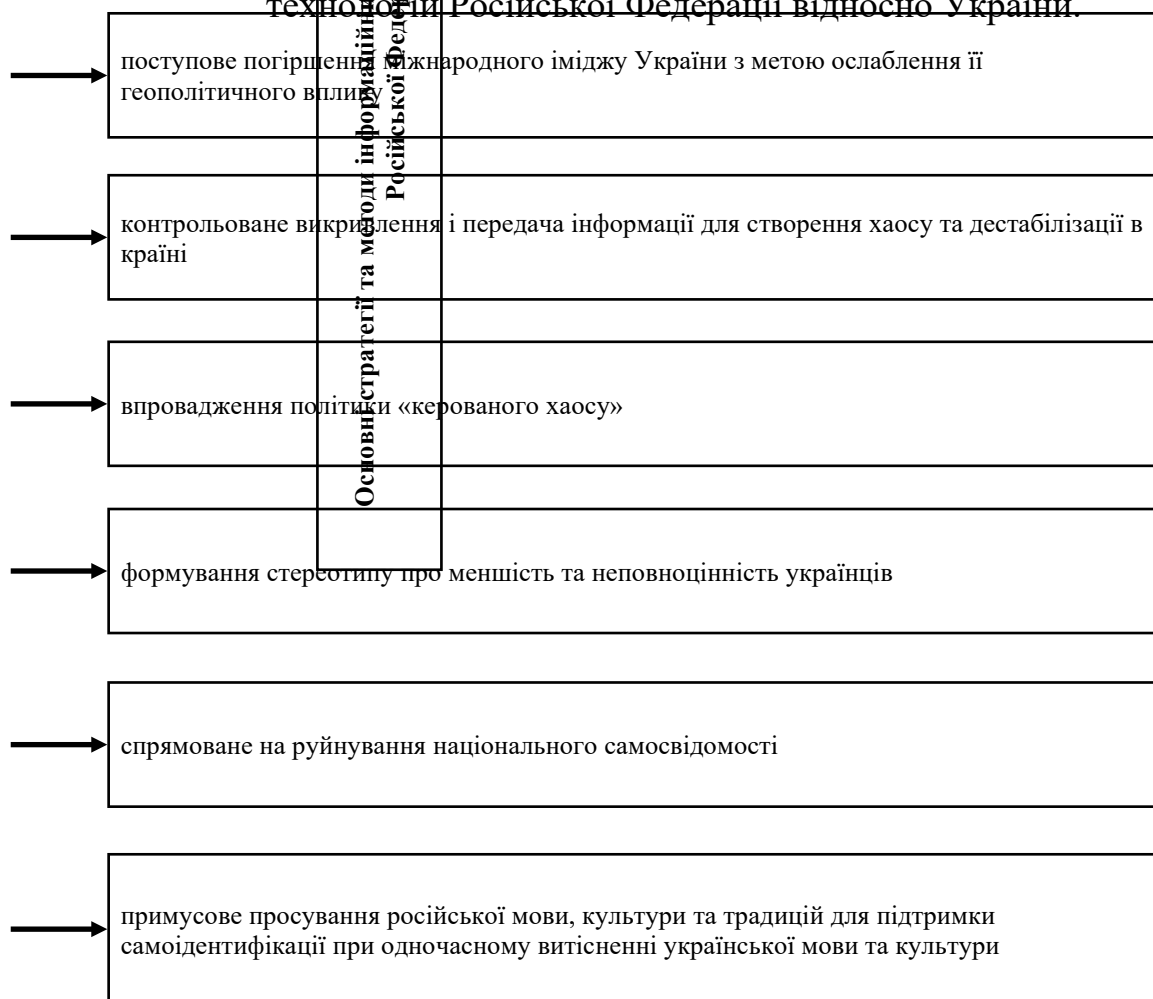
5. «Українська армія веде війну з власним народом на Донбасі. Солдати - це злочинці, які вбивають громадян своєї власної країни. Населення Донбасу змушене було створювати збройні формування для своєї оборони. Вони прагнуть стати незалежними республіками або розширити свої права в складі України».

6. «Немає жодних російських військ на Донбасі. Росія не постачає зброю повстанцям - вона надсилає лише гуманітарну допомогу. Збройні сили ЛНР і ДНР ніколи не обстрілювали будинки мирного населення. Насправді в Україні триває жахлива громадянська війна».

7. «Україна - це несформована держава. Української мови не існує. Не існує ні країни, як Україна, ні нації, як українці. Україна - це лише частина історичної Росії. Пропонується поділити Україну між Росією і західними країнами, або перетворити її на федерацію західних і проросійських регіонів».

П. Шевчук вказує на основні стратегії та методи маніпулятивних інформаційних технологій Російської Федерації відносно України, що наглядно показано на Рис. 2.1 [69].

Рис. 2. 1. Основні стратегії та методи маніпулятивних інформаційних технологій Російської Федерації відносно України.

Сучасна російська пропагандистська система використовує елементи, що були характерні для пропаганди багатьох тоталітарних режимів, включаючи практики, що нагадують методи, використані у гітлерівській Німеччині. Утворилася певна «путінська» пропаганда, яка вдається до відкритої дезінформації та нових методів маніпуляції. Знаменитий російський журналіст Дмитро Єгоров у публікаціях на російському сайті Militaryarms.ru часто вказує, що нова пропагандистська система постійно маніпулює своїм населенням та активно проводить агресивну політику за кордоном. Незважаючи на значний економічний стрес населення Росії, на пропаганду виділяються великі суми коштів. Наприклад, у 2012 р. уряд РФ спрямував на пропаганду 1,6 мільярда

доларів, що у два рази перевищує всі витрати США на ці цілі. І після початку конфлікту між Росією та Україною кошти, витрачені на деструктивну пропаганду, стали неосяжними [70].

Росія впроваджує дезінформаційну кампанію за допомогою різноманітних методів, пристосовуючи свої повідомлення для різних цільових аудиторій. Ця країна поширює неправду, проте в той же час намагається, щоб її «брехня» була привабливою і цікавою емоційно, адаптуючи свої повідомлення таким чином, щоб вони відповідали стереотипам та упередженням аудиторії.

Для привертання уваги до свого контенту, Росія готова створювати повністю вигадані «історії» за допомогою фото- та відеоматеріалів відповідно до своїх потреб. Широкий спектр ЗМІ, включаючи кіно, новини, ток-шоу, друковані видання та соціальні мережі, займається поширенням офіційних російських поглядів.

Український медіапростір протягом довгого часу був сповнений російською пропагандою, яка мала глибокі коріння. Канали, що належали Медведчуку та Мураєву, відкрито транслювали пропагандистське висловлювання, і лише у 2021 р. завдяки втручанням Ради національної безпеки та оборони ця діяльність була зупинена. Розуміючи обмежені можливості проникнення в українське телебачення для поширення пропаганди, Росія звернула увагу на попит на альтернативні джерела інформації. Один із таких шляхів став використання телеграм-каналів, які отримали велику популярність серед українців. Дослідження міжнародної організації Internews підтверджує цю тенденцію: за їхніми даними, 74% українців вибирають отримувати новини через соціальні мережі, а з них 60% віддають перевагу Telegram [71].

Російська війна проти України відобразила кульмінацію довгої російської пропаганди, розвиток якої розпочався в набагато ранішому періоді, аніж в 2022 р. З вже 2014 р. Росія почала активно формувати риторичку, яка і нині використовується під час повномасштабної війни. Тоді, у виправдання анексії Криму, кремль розповсюджував ідеї про так звані «етнічні чистки» та інші

злочини, які, за їх ствердженнями, вчинені нашою країною проти російськомовного населення.

Московський задум передбачав, що інформаційна війна мала готувати ґрунт всередині українського суспільства перед збройним втручанням, а також легітимізувати вторгнення на територію суверенної країни в очах росіян та міжнародної аудиторії, з метою отримати підтримку для дій російської влади. Головна мета полягала в створенні підґрунтя для розуміння та прийняття українського конфлікту у світлі, яке користується інтересами та перевагами російської влади.

24 лютого 2022 р. на початку російського вторгнення у телеграмі стартувала широка російська дезінформаційна операція, відома під назвою «Война с фейками». Суть контенту цього каналу спрямована на аудиторію росіян і містить матеріали, які заперечують факти воєнних злочинів, які приписуються російським військам, та створюють образ дискредитації українського інформаційного поля через формат «фейк-правда». Автори каналу стверджують, що їхня мета полягає в наданні об'єктивної інформації про події в Україні та що вони не переслідують політичних цілей.

В маніфесті адміністрації каналу «Война с фейками» заявляється, що західні країни втягнули Росію в інформаційну війну, яка призвела до страждань простих людей. Їхнє завдання полягає в наповненні інформаційного простору об'єктивними матеріалами, спрямованими на зменшення тривоги та паніки в російському суспільстві. Протягом лише двох тижнів після запуску, канал «Война с фейками» зібрав 700 тисяч підписників, публікуючи у середньому по 30 повідомлень щодня. Контент складається з текстів, що формуються на основі українських та міжнародних новин. За словами авторів, основне завдання каналу полягає у «дебункінгу» фейків та наданні посилань на їх спростування. Деякі матеріали, які розглядаються на каналі, можуть самі бути фейками, проте основна мета полягає у запереченні реальних злочинів російської армії [72]. Приклади публікацій у Telegram-каналі «Война с фейками» можна побачити на Рис. 2. 2.

Ситуация в Буче. Что было на самом деле?

Война с фейками. Аналитика • April 03, 2022

Несмотря на то, что информация о том, что войска РФ стали покидать Бучу появились еще 31 марта, посты про большое количество оставленных жертв среди гражданских появились только поздно вечером 2 и утром 3 апреля.

Именно этот временной лаг вызывает большие подозрения, так как раньше украинская сторона отработывала все подобные «факты» очень быстро и точно. Складывается ощущение, что данное время было использовано для подготовки самой масштабной провокации после «Маруипольского роддома».

Об этом пойдет речь в нашем большом лонгриде, посвященном этой ситуации.

Скріншоти з телеграм каналу «Война с фейками. Аналитика», які представляють Бучанську різанину як фейк

Что случилось в Буче? Полный разбор украинской провокации

Война с фейками. Аналитика • April 05, 2022

Британские газеты 4 апреля

Поздно вечером второго апреля и днем третьего, в телеграме и твиттере появляются ужасающие кадры - пикап с военными ВСУ объезжает тела гражданских людей. Быстро становится понятно, что это Яблонская улица, населенный пункт Буча рядом с Киевом.

Несмотря на информацию о том, что войска РФ покинули Бучу появились еще 30 марта, посты про большое количество оставленных жертв среди гражданских появились только поздно вечером 2 и утром 3 апреля.

Рис. 2. 2. Фейкові публікації Telegram-каналу «Война с фейками»

Російські війська, які вторглися в Україну, представлені у російських ЗМІ як непохідна необхідність, висвітлюючи ідею, що якби не Путін, то Україну захопили б сили НАТО. Існує інший міф, який активно поширює російська влада - твердження про те, що обстріли міст здійснюються виключно українськими силами. Зокрема, Крим. Реалії повідомляли, що 85% збитків у Маріуполі було спричинено бійцями з полку «Азов». Однак очевидно, що російські війська не змогли швидко захопити Маріуполь, тому вони вирішили знищити його повністю [73, с. 8].

Зазначені аргументи не мають логічного пояснення. Крім того, міжнародні співтовариства володіють сучасними технічними засобами для відстеження напрямку бомбардувань та ракетних обстрілів. Протягом першого тижня війни було зібрано тисячі фактографічних підтверджень злочинів, скоєних російською армією. Це може свідчити про те, що подібні заяви робляться виключно для внутрішнього споживання. Видно, що сучасна російська «еліта», принаймні частково, готова до розриву зв'язків із Західним світом, тому контроль над

настроями свого населення стає ключовим фактором для стабільності путінського режиму [74, с. 150].

Після російського повномасштабного вторгнення в Україну розпочалася масова кампанія поширення фейків, спрямованих на дискредитацію президента В. Зеленського. Одним з таких фейків була інформація про те, що Зеленський втік за кордон, що він особисто спростував, зробивши відеозапис зі свого робочого місця в Банковій.

Крім цього, російські пропагандисти розпочали поширювати діпфейк – відео, в якому, як вони стверджували, Зеленський розповідає про складнощі управління країною та оголошує про капітуляцію. Ці фейки були важливою частиною спроб дискредитувати українського лідера, викликати паніку та непевність серед громадян.

Під час кампанії масованих ракетних ударів в жовтні 2022 р., ворожі Telegram-канали поширили фейк про те, що президента «перевезли до секретного бункеру на заході України» або «везуть у бік кордону з Польщею». Ці пропагандистські дії спрямовані на створення образу нерішучості та паніки в суспільстві та мають на меті підірвати авторитет українського керівництва в умовах військового конфлікту [75].

На думку Н. Янкович - віце-президентки проєкту «Центр інформаційної стійкості», - починаючи з 2022 р., російська інформаційна війна в Україні фактично зазнає провалу. Росія втрачає в своїй модернізації під час поширення дезінформації, оскільки соціальні мережі стали більш вмілими в протидії ботам та троям. Через це у теперішній час спостерігається менше штучного посилення інформаційних вкидів. Те, що ми бачимо сьогодні, більше нагадує «відмивання» інформації.

Україна світові демонструє свою надзвичайну стійкість, надзвичайну креативність та автентичність у способах спілкування. Це не має ніякого відношення до способу, яким Путін комунікує стосовно війни в Україні: він здається втомленим, сидить згорблено за своїм столом, з перекрученою краваткою та кричить на своїх генералів. Тут вибухає контраст між поведінкою

президента Зеленського, уряду України, громадянського суспільства та звичайних людей. Багато очікували «втоми від України», проте це не сталося. І це, мабуть, через силу української історії та щирість у спілкуванні, порівняно з кремлівською брехнею, яка просто не витримує критики у цій цифровій війні [76].

Журналістка «Свідомі» А. Кондрат у своїй статті «Які фейки поширювала Росія про Україну впродовж війни?» підкреслює ключові фейкові нарративи щодо України, розповсюджені Росією під час повномасштабного вторгнення. Пропонуємо наочно ознайомитись з найпоширенішими тезами та їхніми характеристиками у Таб. 2.1. [77].

Таблиця 2.1. Ключові фейки Росії щодо України за версією «Свідомі»

Нацизм	З початку 2014 року Росія активно поширювала нарратив про націоналізм і нацизм в Україні, зосереджуючи увагу на полку «Азов» і інших українських військових формуваннях. Пізніше ця кампанія розширилася на звинувачення української влади в нацизмі, зокрема президента Зеленського. Російські посадовці, зокрема Сергій Лавров і Марія Захарова, висловлювали звинувачення щодо Зеленського у підтримці «нацистів» і намагались дискредитувати вище військове керівництво України перед західним світом. Ці заяви спрямовані на виправдання війни в очах російського суспільства через історію нацизму в Україні.
Заборона російської мови	Росія використовує міф про заборону російської мови в Україні як привід для своєї агресії, стверджуючи, що російськомовним на сході потрібна захист. Закон «Про забезпечення функціонування української мови як державної», ухвалений у 2019 році, визначає українську як державну мову, але не забороняє російську на індивідуальному рівні. У Росії цей закон сприйняли як заборону, хоча сам текст має за мету усунути дискримінацію української мови, спадщину минулих режимів.

Контрабанда зброї	<p>Після отримання Україною зброї від своїх партнерів, Росія розповсюджує дезінформацію щодо її недозволеного використання. Європол спочатку повідомив про підозри щодо контрабанди зброї з України та торгівлі на чорному ринку, на що українські посадовці відкинули ці звинувачення як фейк, вказавши на можливу російську спецслужбову акцію.</p> <p>Однак пізніше Європол висловив довіру українській владі, підтвердивши, що ті вживають заходи для моніторингу та контролю за зброєю. Речник Міноборони США також підтвердив, що жодних доказів недозволеного використання зброї Україною не виявлено під час перевірок, що тривали кілька місяців.</p>
Евакуація населення	<p>З початку 2014 року, Росія перешкоджає створенню гуманітарних коридорів із сходу України. В минулому, під час спроб виведення українських військ та під час повномасштабного конфлікту, були узгоджені плани щодо гуманітарних коридорів для цивільного населення, але Росія не виконувала ці угоди. Російські медіа поширювали дезінформацію щодо евакуації громадян та обстрілювали гуманітарні колони. Наприклад, обстріли гуманітарних конвоїв Червоного Хреста на тимчасово окупованих територіях свідчать про російську перешкоду у доставці допомоги та безпеці населення.</p>
Цивільне населення як живий щит	<p>«Amnesty International» заявила про розміщення українськими військами баз у житлових районах, загрожуючи мирному населенню. Однак українські посадовці відкинули ці звинувачення, а Європейська Комісія стверджує, що саме російська армія атакує мирних жителів. Російські медіа також поширюють інформацію про використання житлових будинків українськими військами для обстрілу цивільного населення, хоча ці твердження були спростовані.</p>
Брудна бомба	<p>В жовтні, російське агентство «РІА Новості» стверджувало, що Україна готує підрих «брудної бомби» на основі «надійних джерел». Сергій Шойгу, міністр оборони Росії, повідомив про цю інформацію своїм колегам з інших країн, але міністри оборони цих держав відкинули ці твердження як неправдиві. Росія викликала Раду Безпеки ООН, але представник Великої Британії назвав цю сесію «втратою часу».</p> <p>«Брудна бомба» - теоретична радіологічна зброя, але зауваження з Інституту вивчення війни показали, що Росія використовує ці заяви для затримки поставок зброї. Міністр закордонних справ України, Дмитро Кулеба, вказав, що «росіяни часто висувують обвинувачення на інших, що самі збираються зробити».</p>

<p>Зброя та боєприпаси на територіях АЕС</p>	<p>Російські медіа та телеграм-канали поширювали інформацію про те, що українські військові приховували західну зброю та боєприпаси на територіях атомних електростанцій. Вони заявляли, що до Рівненської АЕС прибуло вагони боєприпасів через залізничну станцію «Рафалівка».</p> <p>Однак, під час інспекції МАГАТЕ на атомних електростанціях, не було виявлено української військової техніки.</p> <p>Росіяни також стверджували про наявність російської зброї на захопленій Запорізькій АЕС, але «Енергоатом» вказувала на провокації та розміщення російських військ з системами залпового вогню «Град» на цій території. Росія неодноразово обстрілювала Запорізьку АЕС, звинувачуючи у цьому Збройні Сили України.</p>
<p>Біолабораторії</p>	<p>Росіяни вважають, що НАТО створювало військові об'єкти в Україні, й створили «комісію з розслідування американських біолабораторій на території України». Вони стверджують, що «Pfizer» та «Moderna» взяли участь у воєнно-біологічних дослідках США в Україні.</p> <p>Проте «Voxcheck Ukraine» відзначила, що Україна не є членом НАТО, тому відкриття військових об'єктів НАТО на її території є неможливим. Крім того, угоди між українським Міністерством охорони здоров'я та США не передбачають жодних «воєнно-біологічних досліджень».</p>

Пропагандисти країни-агресора використовують специфічні наративи, щоб перекрутити істинні події та подавати Росію як благородного захисника російськомовних людей та традиційних цінностей. Ці наративи призначені виправдати агресивні дії Росії в Україні. Наприклад, вони створюють ілюзію про те, що Росія діє на окупованих територіях як сила добра, намагаючись приховати свої справжні мотиви. Навіть у випадках воєнних злочинів, таких як обстріли об'єктів критичної інфраструктури, Росія маніпулює фактами, щоб уявити свої дії в сприятливому світлі, як необхідне зло.

Російське вторгнення на територію незалежної України визнано на міжнародному рівні як неспровоковане й неправомірне. Воно веде до гуманітарної кризи на окупованих територіях, що потребують допомоги та відновлення. Спекуляція, що Україна протистоїть Росії, створює міф про ефективну Росію та невдалу Україну, що неправдиво та спотворює реальність. Ця дезінформація вводить людей в оману, спонукаючи підтримувати країну-агресорку.

Згідно з міжнародним правом, розповсюдження дезінформації та пропаганда, особливо якщо вони спрямовані на зміцнення негативних уявлень про певні групи або порушують особисті права, є порушенням свободи висловлювання. Ці дії також можуть загрожувати громадському здоров'ю, підривати демократію та перешкоджати обміну інформацією, що є порушенням міжнародних конвенцій з прав людини, зокрема статті 19 Загальної декларації прав людини і статей 19 та 20 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права [78].

Російська пропаганда систематично поширює дезінформацію про різні групи людей, створюючи негативний образ і намагаючись дискредитувати їх. Наприклад, українських жінок часто уявляють у від'ємному світлі, що призводить до стигматизації та поглиблює гендерні нерівності. Під час аналізу російської дезінформації в українських соціальних мережах, видання «Детектор медіа» виявило збільшення кількості згадок та маніпуляцій, спрямованих на українських жінок. Ці згадки охоплюють як біженок, які примусово залишили Україну через війну з Росією, так і жінок, що приєдналися до військових сил для захисту країни. В інформаційному просторі російський Кремль активно поширює гендерну дезінформацію, підкреслюючи традиційні цінності, щоб дискредитувати українок. Це створює образ жінок як легковажних осіб, що виїжджають за кордон з метою особистої вигоди, торгують власним тілом та не виявляють інтересу до долі своєї країни, де триває війна [79].

Також, через пропаганду розповсюджують неправдиві твердження про дітей, використовуючи їхні життєві ситуації як засіб політичного впливу. Наприклад, під приводом «порятунку від українських нацистів-карателів» російська пропаганда приховує примусову депортацію дітей з України, що є розцінювано як ознака геноциду. Кремль активно працює над інформаційною та віртуальною основою для різних своїх операцій, включаючи можливі воєнні злочини. Одним з таких злочинів є незаконна депортація та усиновлення українських дітей російськими сім'ями. До лютого 2022 року майже не зафіксовано було інформації про примусове вивезення дітей з окупованих

українських територій до Росії. Проте з початком великої війни ці злочини стали реєструвати в різних містах, що перебувають під контролем Росії. Докладніше з маніпулятивними наративами щодо українських дітей можна ознайомитись на Рис. 2.3. [80]. Ці дії створюють сумнів у можливості повернення цих дітей, яких незаконно вивезла Росія, до їхніх батьків.

Рис. 2.3. Фейкові наративи щодо українських дітей

Російська Федерація активно витрачає великі суми грошей на широкомасштабну дезінформаційну кампанію з метою створення розбіжностей у спільній підтримці України союзом цивілізованих країн. У своєму виступі на спільній пресконференції з прем'єр-міністром Канади Джастіном Трюдо, Володимир Зеленський зазначив, що Росія використовує дезінформацію і спрямовує свої зусилля на розповсюдження різних неправдивих наративів. Ця діяльність охоплює різні сфери - вона спрямована на вплив на суспільство, політиків, державні установи, та різні політичні групи. За словами Президента,

Росія інвестує значні кошти з метою створення розбіжностей у Європі, Сполучених Штатах та загалом в світі [81].

Державний департамент США, який взаємодіє з іншими американськими урядовими відомствами, має інформацію про діяльність кількох російських військових та розвідувальних структур, які проводять інформаційну кампанію з метою дискредитації України. Їхні заходи включають розповсюдження дезінформації та пропаганди з метою уявити Україну та українських чиновників як агресивну сторону у відносинах між Росією та Україною. Ця дезінформаційна кампанія має на меті вплинути на світову спільноту, особливо на західні країни, зміцнити в них погляди на те, що дії України можуть спровокувати не лише локальний конфлікт, але й загрозу глобального масштабу. Ці дії спрямовані на маніпулювання громадською думкою, намагаючись створити підґрунтя для легітимізації можливої військової дії Росії в Україні. У Таб. 2.2. наведено конкретні випадки російської пропаганди щодо поточної кризи та її причин - поряд з фактами, які розвіяли брехню [82].

Таблиця 2.2. Російська дезінформація про Україну з погляду Державного департаменту США

Фейк	Факт
Україна та українські чиновники виступають у російсько-українських відносинах як сторона, яка обороняє свої інтереси та суверенітет, а не як агресор.	Представники путінського режиму використовують обвинувачення проти України, перекручуючи ситуацію та звинувачуючи жертву - Україну - у російській агресії. Росія вторглася в Україну у 2014 році, анексувала Крим та контролює збройні сили на Донбасі. Наразі вона розмістила понад 100 000 військ біля кордону з Україною. Президент Путін загрожує «відповідними військовими заходами», якщо його вимоги не виконають.
Захід викликає або стимулює Україну до конфлікту.	Москва спровокувала поточну кризу, розмістивши більше 100 000 військових на кордоні з Україною. Російські військові та спецслужби поширюють дезінформацію, намагаючись змалювати Україну як агресора в їхніх відносинах. Москва намагається переконати світ, що дії України можуть призвести до світового конфлікту та виправдати військові дії в Україні. Росія звинувачує інших у своїй агресії, проте має шукати мирного врегулювання конфлікту шляхом дипломатії.

<p>Розміщення бойових підрозділів Росією - це просто переміщення військ на її власній території.</p>	<p>Масове переміщення понад 100 000 російських військових, включаючи досвідчені підрозділи та нове обладнання, біля кордону країни, що раніше стала об'єктом агресії Росії, не просто ротація військ. Це очевидний показник зростаючої загрози для суверенітету та територіальної цілісності України. Це поєднано з активною дезінформацією, спрямованою на піддрив довіри до української влади та можливе майбутнє вторгнення Росії.</p>
<p>США визначилися з проведенням атак з використанням хімічної зброї на території Донбасу.</p>	<p>США та Росія підписали Конвенцію про заборону хімічної зброї, зобов'язуючи першу не використовувати її. Проте Росія використовувала хімічну зброю для нападів та замахів на опонентів, навіть за межами своїх кордонів. США, навпаки, надали гуманітарну допомогу в сумі понад \$351 мільйон з 2014 року тим, хто постраждав від російської агресії на сході України. Росія використовує заяви високопосадовців, дезінформацію та пропаганду для свідомого поширення неправди, намагаючись виправдати можливі воєнні дії.</p>
<p>Росія захищає права та інтереси російськомовного населення в Україні.</p>	<p>Немає достовірних свідчень про загрозу з боку уряду України для етнічних росіян чи російськомовних громадян. Однак, в Криму та на Донбасі українці зазнають пригнічення своєї культури та національної ідентичності, перебуваючи в умовах жорстоких репресій та страху. Росія примушує українців у Криму прийняти російське громадянство, загрожуючи втратою майна, доступом до медичних послуг та працевлаштування. Тим, хто висловлює свою незгоду з російською окупацією, загрожує ув'язнення, обшуки, дискримінація та навіть тортури. Росія судово переслідує представників релігійних та етнічних меншин як "екстремістів" та "терористів".</p>
<p>Після холодної війни НАТО викликає обурення в Росії через об'єднання країн проти РФ, збільшення військ біля кордонів та порушення обіцянок про не розширення. Альянс також створює загрозу для безпеки Росії через можливе вступ України до його складу.</p>	<p>НАТО - оборонний союз, що захищає своїх держав-членів. Росія має менше однієї шістнадцятої довжини кордону з країнами-членами НАТО. Альянс розмістив чотири міжнародні військові групи в Балтії та Польщі відповідно до дій Росії у 2016 році, при цьому перебуваючи там за запрошенням країн-господарів. До анексії Криму не планувалось розміщення військ у східній частині НАТО. Розширення НАТО не має на меті загрожувати Росії. Суверенні держави мають право вибирати свої методи забезпечення безпеки та приєднуватися до оборонних альянсів для власної оборони. Цей принцип відображений у міжнародних документах та має підтримку багатьох країн, включаючи Росію.</p>

<p>Захід використовує санкції, уникаючи шляхів дипломатії.</p>	<p>США та їх союзники активно ведуть дипломатичні переговори з урядом Росії щодо кризи. Президент Д. Байден спілкувався з Президентом Путіним двічі, американські посадовці провели багато зустрічей та телефонних розмов для мирного вирішення ситуації. Заявлено про необхідність, щоб Росія виконала свої міжнародні зобов'язання та зменшила напруженість. Однак, в разі подальшого вторгнення в Україну, обіцяно швидкі заходи, які можуть суттєво вплинути на російську економіку.</p>
---	--

Пропаганда, яка походить з Росії, активно використовує контент з провідних західних медіа з метою маніпулювання російськомовною аудиторією в Україні. Це означає, що вони переробляють інформацію, отриману з західних джерел, для власних цілей, спрямованих на вплив на сприйняття аудиторії та формування певного світогляду чи перекрученого розуміння подій. Інформація з The Washington Post використовується медіа РФ для твердження, що західні експерти припинили відчувати ейфорію від досягнень ЗСУ після звільнення ключових населених пунктів на Донбасі Росією. Проте, у самому джерелі йдеться про адаптацію тактики Росії на Донбасі через обмеженість людських ресурсів.

Центр протидії дезінформації спростував маніпуляцію російських медіа, які, посилаючись на матеріали The Economist, стверджують, що західні експерти підтверджують, що, незважаючи на санкції, Росія збільшила обсяги експорту нафти. «Дійсно, економісти зауважують, що Угорщина, Чехія та Словаччина збільшили закупівлю російської нафти. Однак ті ж експерти зазначають, що Росія змушена продавати надлишок нафти за значними знижками», - підкреслили у Центрі протидії дезінформації. Центр зауважив, що використання окремих тез західних медіа створює помилкове уявлення серед російськомовного населення про успіхи Росії на економічному та військовому фронтах [83].

Висновки до розділу 2.

Таким чином, у другому розділі нашої наукової роботи нами було прийняте рішення всебічно дослідити та охарактеризувати факти фейкньюз та дезінформації. На цьому етапі роботи нами реалізовано наступні завдання:

- Вивчити історичній бекграунд появи фейкньюз та дезінформації на міжнародному рівні;
- Охарактеризувати методи та факти поширення Росією дезінформації та фейкньюз в контексті війни з Україною.

Розглянувши історичну складову, а також міжнародний досвід зустрічі з фейкньюз, ми перейшли до дослідження практичних фактів розповсюдження фейкньюз Росією щодо України не тільки під час повномасштабного вторгнення, а й задовго до нього, коли Росія ще вела гібридну та інформаційну війну проти України.

Так, перші згадки та натяки на поширення дезінформації спостерігалися ще в Римській Імперії під час правління Октавіана Августа. Хоча згадки про дезінформацію і маніпуляції можна знайти в історичних звітах, які налічують століття до нашої ери, явище фейкових новин у ЗМІ почало набирати активних обертів трохи пізніше. Поява «газетних качок» відіграла важливу роль у зародженні феномену фейкових новин. Ці саме «газетні качки» визначили тенденцію до розповсюдження непідтверджених та маніпулятивних повідомлень у засобах масової інформації.

З появою «газетних качок» виникла можливість систематично впроваджувати непідтверджені або навіть вигадані історії у газетах та інших виданнях, використовуючи їх для власних цілей. Це стало передумовою для наступного розвитку фейкових новин і поширення дезінформації через різноманітні форми ЗМІ, створюючи небезпечне середовище для інформаційної правдивості та об'єктивності.

На відміну від минулих епох, коли дезінформація та маніпуляція інформацією були обмежені через обмежений доступ до засобів масової

інформації та комунікації, сучасні технології, такі як інтернет та соціальні мережі, створили безмежні можливості для поширення неправдивої інформації.

Цифрова епоха дозволила швидше та масове поширення будь-якої інформації, незалежно від її достовірності. Це призвело до того, що дезінформація стала не лише поширеною, але й часто сприймається як правда через велику кількість джерел, які надають інформацію без достатньої перевірки фактів. Такі засоби масової комунікації, як соціальні мережі, стали ідеальними платформами для швидкого поширення дезінформації, а також для використання її у власних цілях, навіть без усвідомлення наслідків чи перевірки її достовірності.

З початку XIX ст. почалося активне поширення не лише «газетних качок», а й класичних фейків, що набули значних розмірів у XX ст., аналогічних до масштабів, які можемо спостерігати у сучасності. Це спричинило формування ідей теорії інформаційної та психологічної війни перед і під час Першої світової війни, а подальший розвиток цих концепцій відбувся після неї.

У 1915 ро. в Франції при другому відділі генерального штабу міністерства оборони було створено відділ Служби військової пропаганди, а у 1917 р. в Сполучених Штатах була створена психологічна секція при розвідслужбі штабу експедиційних військ. Після Першої світової війни зріс інтерес до нових підходів у веденні війни, і багато країн почали активно досліджувати та публікувати роботи, присвячені психологічним аспектам конфліктів. Перед Другою світовою війною різні країни використовували пропаганду: нацистську в Німеччині (1933-1941 р.), комуністичну та антикапіталістичну в СРСР, капіталістичну та антикомуністичну в США та Великобританії. Під час війни акцент був зроблений на антинацистську пропаганду. Нацистська Німеччина мала Міністерство народної освіти та пропаганди, а також Верховне головнокомандування Вермахту. Також власні органи пропаганди мали США та Велика Британія.

У наш час очевидно, що Інтернет став потужним знаряддям для маніпуляції та психологічного впливу на суспільство, а також джерелом

пропаганди та розповсюдження недостовірної інформації. Термін «фейкньюз» отримав широку популярність у 2017 р., коли був обраний словом року за версією словника Коллінза, адже використання цього терміну зросло в цьому році на 365%. Фейкові новини представляють суттєву проблему для користувачів Інтернету по всьому світу, що підтверджується результатами опитування про світові ризики, проведеного Фондом реєстрації Ллойда (The Lloyd's Register Foundation). Згідно з цими даними, 57% користувачів мережі вважають поширення фейкової інформації серйозною проблемою.

Дезінформація призводить до заплутування та появи сумнівів, а також підриває довіру до ключових інституцій, які мають вирішальне значення для здорового функціонування демократії, таких як уряд та ЗМІ. Ця діяльність обману підриває здатність громадян ефективно брати участь у громадському житті через важливі активності, такі як голосування та інші громадські заходи. Більше того, дезінформація може надихати людей на **прийняття** рішень, що мають негативний вплив на їхнє особисте здоров'я, безпеку та фінансове становище суспільства.

Україна стала полем інтенсивних інформаційних конфліктів, і ці сутички мають численні атаки, особливо часті з боку Росії. Згідно з інформацією від української фактчек організації «StopFake», з 2014 по 2018 р. саме Росія генерувала найбільшу кількість фейкових новин, спрямованих на Україну. Після аналізу майже 1000 фейків, що було простежено для визначення їхнього походження та тематики, дослідники виявили наступні висновки.

Починаючи з 2014 р., спостерігається значне зростання неправдивих фейків, що безпосередньо пов'язані з Україною. За цей період стало звичайною практикою використання російськими ЗМІ насильного насадження «правди» та створення образу «жертви», особливо щодо російськомовного населення. Російські ЗМІ акцентують увагу на «нацистській» та «олігархічній» природі українського уряду, підкреслюючи дії ультраправих груп та спотворюючи історію та актуальні події в Україні та у світі. Російська Федерація використовує негативне уявлення про Україну для підвищення міжнародного конфлікту, часто

розповсюджуючи низькопробні фейки, такі як історія про «розп'ятого хлопчика» у Слов'янську, міф про концтабір для російськомовних мешканців Донбасу у Жданівці, а також інформацію про розстріл мирних жителів, підпалення лікарень з ополченцями тощо.

На сьогодні, Кремль вкладає величезні кошти у своїх пропагандистів, які працюють у «журналістському» середовищі, зокрема на каналі «Russia Today» та у формі «експертів» з західних країн. Їх мета полягає в створенні певної точки зору серед європейців, поширюючи сім фейкових повідомлень:

1. Євромайдан - це не мирний протест, а організований нацистськими радикалами з Західної України.

2. Януковича незаконно вигнали озброєні радикали, що призвело до державного перевороту, а Україна зараз без легітимного уряду.

3. Україною керують нацисти, які дискримінують російськомовне населення та знищують його на Донбасі.

4. Анексії Криму не було, це було рішенням кримчан приєднатися до Росії для захисту від нацистів.

5. Українська армія веде війну з власним народом на Донбасі, примушуючи місцеве населення створювати збройні формування.

6. Немає російських військ на Донбасі, Росія надсилає лише гуманітарну допомогу, а Україна перебуває в громадянській війні.

7. Україна несформована держава, пропонується поділити її між Росією та західними країнами або перетворити на федерацію західних і проросійських регіонів.

У 2022 році на початку російського вторгнення, в Telegram розпочалася широка дезінформаційна операція з Росії, відома як «Війна із фейками». Російські ЗМІ презентували російське вторгнення в Україну як необхідність, намагаючись утвердити ідею, що без втручання Путіна Україну захопили б сили НАТО. Додатково, російська влада активно поширювала міф про те, що обстріли міст здійснюються виключно українськими силами.

Після повномасштабного вторгнення Росії в Україну, сталася масова кампанія поширення фейків з метою дискредитації президента Володимира Зеленського. Один із цих фейків стосувався інформації про те, що Зеленський втік за кордон, що він особисто спростував, опублікувавши відеозапис із свого робочого місця в Банковій. Під час кампанії масованих ракетних ударів у жовтні 2022 року ворожі Telegram-канали розповсюдили фейк про те, що президента «перевезли до секретного бункеру на заході України» або «везуть у бік кордону з Польщею».

Пропагандисти країни-агресора спрямовано використовують конкретні наративи для перекручення подій та презентації Росії як благородного захисника російськомовних громадян та традиційних цінностей. Ці наративи призначені виправдовувати агресивні дії Росії в Україні. Наприклад, створюючи ілюзію, що Росія діє на окупованих територіях як сила добра, спроби приховати свої справжні мотиви. Навіть у випадках воєнних злочинів, таких як обстріли об'єктів критичної інфраструктури, Росія маніпулює фактами, щоб відобразити свої дії в сприятливому світлі, виправдовуючи їх як необхідне зло. Це ретельно спланована стратегія для маніпулювання інформацією та переконання громадськості в правильності та необхідності дій Росії в Україні.

Російська пропаганда систематично розповсюджує неправдиву інформацію про різні соціальні групи з метою створення негативного уявлення та спроби дискредитувати їх. Наприклад, українських жінок часто зображують у негативному світлі, що призводить до поширення стигми й поглиблення гендерних нерівностей. Крім цього, пропаганда використовує неправдиві твердження щодо дітей, використовуючи їхні життєві обставини як засіб політичного впливу. Наприклад, під погрозою «рятування від українських нацистів-карателів» російська пропаганда приховує факт примусової депортації дітей з України, що інтерпретується як прояв геноциду. Така пропаганда спрямована на маніпулювання суспільною думкою та формування негативного уявлення про конкретні групи людей, щоб виправдати агресивні дії та втручання Росії в Україну.

Російське вторгнення на територію незалежної України отримало міжнародне визнання як неспровоковане й незаконне. Україна демонструє надзвичайну стійкість, творчість та автентичність у методах спілкування. Це відбувається в контексті різниці між способом, яким комунікує президент Зеленський, уряд України, громадянське суспільство та звичайні люди, та способом, яким це робить Путін - він виглядає втомленим, сидить згорблено за своїм столом, з перекрученою краваткою та кричить на своїх генералів.

Існує різниця між підходом України та кремлівською пропагандою, яка не витримує критики в цифровій війні. Державний департамент США співпрацює з іншими урядовими відомствами та має інформацію про діяльність кількох російських військових та розвідувальних структур, які ведуть інформаційну кампанію з метою дискредитації України. Вони поширюють дезінформацію та пропаганду, спрямовані на представлення України та українських чиновників як агресивної сторони у відносинах між Росією та Україною.

Тобто, підсумувавши всі наведені вище факти, маємо підкреслити об'єктивність звинувачень в бік Росії щодо поширення дезінформації про Україну як до початку повномасштабного вторгнення, так і під час війни. Поширення фейкньюз у ЗМІ та соціальних мережах помічає не тільки населення незалежної України, а й міжнародна спільнота. Так, саме тому важливим і, на нашу думку, аспектом на сьогодні є протидія фейкньюз та дезінформації на локальному та міжнародному рівнях.

РОЗДІЛ 3: МЕТОДИ БОРОТЬБИ З ФЕЙКНЬЮЗ ТА ДЕЗІНФОРМАЦІЄЮ В КОНТЕКСТІ ВІЙНИ РОСІЇ З УКРАЇНОЮ.

3. 1. Міжнародний досвід протидії фейкньюз та дезінформації.

У зв'язку з гігантськими масштабами поширення недостовірної інформації через глобальний інтернет та постійним зростанням обсягів фейкових новин, виникає проблема запобігання та протидії дезінформації, яка використовується для маніпулювання громадською думкою та свідомістю.

За ростом усвідомлення загроз, пов'язаних із поширенням дезінформації, держави розпочали пошук шляхів протидії цьому явищу. Зазвичай, першим кроком, який робиться законодавцями у боротьбі з цим, є заборона чи блокування певних видів контенту. Такі заходи викликають численні питання, оскільки національний рівень законодавства часто містить занадто широкі або занадто вузькі формулювання, передбачає надмірні санкції та не гарантує належної процедури розгляду питань у незалежних судових чи інших органах.

Варто відзначити, що ідея криміналізації поширення дезінформації та блокування ресурсів, що її розповсюджують, не обмежується однією локалізацією, оскільки приклади такого законодавства існують на різних континентах. У багатьох випадках каталізаторами для цієї тенденції стали пандемія Covid-19 та розповсюдження інформаційних воєн.

Сьогодні Європа та Захід стали об'єктами дезінформації та втручання з-за кордону. У більшості країн Європи реакція на ці загрози була повільною через правові обмеження та нечітке усвідомлення рівня проблеми серед політичних лідерів. Європейська Комісія визначила дезінформаційні кампанії Росії та Китаю найбільшою загрозою для ЄС, оскільки вони є систематичними, мають значні ресурси та масштаби дій. Існує термінова необхідність у впровадженні ефективних заходів захисту від обманливої та неправдивої інформації, особливо в онлайн середовищі. Інтернет містить значну кількість відкритої інформації, але також несе загрози, серед яких дезінформація та пропаганда. Тому протягом

останніх кількох років було прийнято численні офіційні заходи для вирішення цієї проблеми.

Так, у червні 2015 р. був прийнятий «План дій зі стратегічних комунікацій» (EU Action Plan on Strategic Communication), який встановлював конкретні цілі щодо покращення здатності ЄС ефективно спілкуватися, передбачати, вирішувати та реагувати на зовнішню дезінформацію. Цей план також спрямовувався на зміцнення загального середовища ЗМІ у країнах Східного партнерства. Згідно з цим планом, була створена Оперативна робоча група зі стратегічних комунікацій ЄС (East StratCom Task Force) з метою виявлення та протидії дезінформації, що походить з Росії [84].

У листопаді 2016 р. Європейський Парламент прийняв Резолюцію «Стратегічна комунікація ЄС як протидія пропаганді третіх сторін» (EU strategic communication to counteract propaganda against it by third parties). У цьому документі Європейський Парламент закликає інституції ЄС тісно відслідковувати фінансування антиєвропейської пропаганди та підкреслює необхідність збільшення фінансування для підтримки свободи ЗМІ у країнах, що сусідять з ЄС [85].

Значним прогресом у боротьбі з поширенням дезінформації було ухвалення «Кодексу практики з протидії дезінформації» (Code of Practice on Disinformation), який був укладений у жовтні 2018 р. Цей Кодекс отримав підпис від таких онлайн-платформ, як Google, Facebook, Twitter, Mozilla, Microsoft, Tik Tok. Підписання Кодексу означало зобов'язання цих платформ звітувати та розробляти механізми для протидії поширенню дезінформації та пропаганди в мережі. Ці зобов'язання були узгоджені на основі п'яти основних напрямків [86]:

- Контроль розміщення реклами.
- Регулювання політичної та тематичної реклами.
- Забезпечення чесності у наданні послуг.
- Посилення можливостей для користувачів.
- Розширення можливостей для дослідницької спільноти.

У грудні 2018 р. в рамках підготовки до виборів Європарламенту у 2019 р. в Європейському Союзі був представлений «План боротьби з дезінформацією» (Action Plan against Disinformation), який націлений на підвищення прозорості стосовно походження інформації та методів її отримання, а також збільшення освіченості громадськості та розвиток медіаграмотності для формування критичного мислення. План також включає контроль змісту реклами, зокрема політичної реклами, та встановлення чітких правил для виявлення ботів [87]. З метою підвищення реакції ЄС на дезінформацію, План фокусується на чотирьох ключових напрямках:

- Удосконалення можливостей інституцій Європейського Союзу у виявленні, аналізі та розкритті дезінформації.
- Посилення координованих дій та спільних заходів установ ЄС та їхніх членів у реагуванні на дезінформацію.
- Залучення приватного сектору до боротьби з дезінформацією.
- Підвищення обізнаності про дезінформацію та зміцнення стійкості суспільства.

З метою запобігання значним обсягам дезінформації під час виборів до Європарламенту у травні 2019 р., у березні 2019 р. парламент прийняв Резолюцію «Про зовнішнє втручання у вибори та дезінформацію у національних та європейських демократичних процесах» (Foreign electoral interference and disinformation in national and European democratic processes). У цьому документі особлива увага приділяється захисту виборчих процесів в країнах ЄС від зовнішнього втручання. Документ підкреслює важливість того, щоб держави-члени ЄС враховували потенційні загрози демократії виборів, що викликаються дезінформаційними кампаніями, при формулюванні своїх виборчих законів. Крім того, акцентується на необхідності покращення медіаграмотності населення [88].

4 травня 2020 р., «Європейська група регуляторів аудіовізуальних медіапослуг» (European Regulators Group for Audiovisual Media Services – ERGA) провела моніторинг щодо виконання «Кодексу практики щодо протидії

дезінформації» з 2018 р. та виставила свою оцінку, виявивши певні недоліки та запропонувавши рекомендації для покращення цього документу. Ця інформація була узагальнена у звіті «Звіт ERGA про дезінформацію: оцінка виконання Кодексу практики» (ERGA Report on disinformation: Assessment of the implementation of the Code of Practice) [89]. У травні 2021 р. Європейська Комісія презентувала «Керівництво з посилення Кодексу практики щодо протидії дезінформації», спрямоване на усунення недоліків та прогалин для створення більш надійного та безпечного онлайн-середовища [90].

Європейський союз безперервно вдосконалює свої юридичні норми для боротьби з дезінформаційними кампаніями та маніпуляціями, особливо починаючи з 2014 р., коли посилилися гібридні загрози від Росії. На рівні законодавства приймалися численні правові акти, резолюції та кодекси. Однак, зважаючи на постійну зміну та динамічність поширення такої маніпулятивної інформації, необхідна готовність оперативно реагувати на нові виникаючі загрози.

До активних дій щодо протидії фейкньюз та дезінформації долучився не тільки ЄС, а й інші всесвітні організації. Наприклад, у 2017 р. спеціальні представники ООН, ОБСЄ, Організації американських держав з питань свободи висловлення думки та Спеціальна Африканська комісія з прав людини і народів спільно підписали Декларацію про свободу висловлювання та проблеми фейкових новин, дезінформації та пропаганди. У документі містяться загальні принципи, які потрібно враховувати у процесі боротьби з шкідливим впливом інформації, включаючи такі аспекти [91]:

- Держави можуть обмежувати свободу вираження думок згідно з міжнародним правом, але такі обмеження мають бути обґрунтовані й пропорційні для захисту відповідних інтересів.
- Посередники не мають нести відповідальність за контент третіх осіб, якщо вони не втручаються у цей вміст або не видаляють його за вимогою відповідних наглядових органів та мають технічні можливості для цього.

- Надається захист від відповідальності осіб, що розповсюджували дезінформацію через посередників, якщо вони не є авторами інформації та не змінювали її.

- Блокування веб-сайтів, IP-адрес, портів або мережевих протоколів державою є крайнім заходом, що може застосовуватися лише у випадках, передбачених законом та за необхідності для захисту прав людини чи інших законних соціальних інтересів.

- Урядові системи фільтрації контенту, які не контролюються кінцевими користувачами, не є обґрунтованим способом обмеження свободи вираження думок та інших свобод.

У квітні 2017 р. представники НАТО та Європейського Союзу прийняли рішення щодо створення Європейського центру протидії гібридним загрозам, який розпочав свою роботу у Фінляндії з вересня 2017 р. Центр був створений 12 країнами: Фінляндією, Швецією, Норвегією, Великою Британією, Іспанією, США, Францією, Польщею, Німеччиною, Естонією, Латвією та Литвою. Його метою є протидія «новим загрозам, спрямованим на дестабілізацію ситуації в європейських країнах». Основні напрямки роботи Центру включають проведення досліджень та аналіз гібридних загроз та методів їх подолання, організацію спільних навчань для країн-учасниць, а також проведення консультацій на стратегічному рівні між учасниками ЄС та НАТО [92].

Активні дії щодо боротьби з дезінформацією та фейкньюз приймаються не тільки міжнародними організаціями та інституціями, а й суверенними державами Європи та світу.

Так, цікавим є підхід Німеччини, де законодавство не прямо регулює поширення дезінформації та не криміналізує такі дії (найближчим до дезінформації є дифамація та образа, на які діє закон), проте закон вимагає від соціальних мереж подавати звіт про отримані скарги на незаконний контент раз на півроку. Ці платформи також повинні впровадити ефективну та прозору систему розгляду скарг на контент і видаляти його протягом 24 годин (для очевидно незаконного контенту) або 7 днів (для менш очевидного) після

отримання скарги. Штрафи за порушення цих вимог можуть становити до 5 мільйонів євро [93]. Очевидно, такі заходи, незважаючи на обурення громадськості, можуть приносити користь демократичним країнам, сприяючи більшій прозорості у діяльності інтернет-гігантів. У той же час для авторитарних країн такий підхід може використовуватися для обмеження свободи слова та доступу до інформації.

Сьогодні Фінляндія вважається однією з країн, яка проявляє найвищу стійкість до розповсюдження фейкових новин. Після виходу зі складу Росії, ця країна зазнала шкідливого впливу інформації з боку останньої. У 2015 р. активізувалися дії російських пропагандистів, що примусило президента Фінляндії закликати своїх громадян взяти на себе відповідальність за протидію дезінформації. Протягом наступного року Фінляндія залучила американських експертів для навчання чиновників і отримання практичного досвіду в розпізнанні фейкових новин, їх вірусного поширення і розробки стратегій їх запобігання. Була переглянута система освіти, впроваджено навчальні курси для школярів щодо виявлення дезінформації, розвитку критичного мислення та використання фактчекінгу. Успішність підходу Фінляндії до протидії деструктивному інформаційному впливу підтверджується тим, що експерти не виявили доказів російського втручання під час останніх виборів у країні. Це може свідчити про зупинку розповсюдження дезінформації серед фінського електорату [94].

У листопаді 2017 року керівництво Вищої ради з аудіовізуальних засобів Франції оголосило про намір постійно переглядати телевізійні програми, які транслює російський телеканал Russia Today у Франції. Крім цього, Рада проводить постійний моніторинг діяльності російського новинного сайту Sputnik [95]. У січні 2018 року Президент Франції Еммануель Макрон оголосив про розробку законопроекту, спрямованого на боротьбу з поширенням неправдивої інформації під час виборчих кампаній. На національних зборах 20 листопада 2018 року був прийнятий закон «Проти маніпуляції інформацією». Цей закон дозволяє суддям ідентифікувати фейкові новини та швидко припиняти їх

поширення. Згідно цього закону, Вищій аудіовізуальній раді Франції надано повноваження блокувати телевізійні медіа, які контролюються з-за кордону і ведуть діяльність, яка суперечить державним інтересам [96].

Азіатські країни так само усвідомлюють небезпеку, що несе за собою поширення фейкньюз та дезінформації. Проте, на нашу думку, їхній підхід несе більш радикальний характер боротьби. Так, у 2019 р. в Сінгапурі прийняли закон, який має на меті боротьбу з поширенням фейкових новин і неправдивої інформації в онлайн-середовищі. Цей закон дає урядовим міністрам право вимагати від окремих осіб і інтернет-платформ виправлення або видалення інформації, що, на їхню думку, є шкідливою для суспільних інтересів, або блокування веб-сайтів, що поширюють пропаганду неправдивої і шкідливої інформації. Закон передбачає кримінальну відповідальність за невиконання вимог - до 10 років ув'язнення і фінансові штрафи. Якщо фізичні особи або інтернет-платформи не погоджуються з вимогами, вони мають право оскаржити їх перед міністрами чи шляхом судового розгляду [97].

В Малайзії діє Закон про боротьбу з фейковими новинами, який передбачає серйозні покарання у вигляді позбавлення волі на строк до шести років та штрафу у розмірі до \$123 тисяч за поширення чи створення неправдивої інформації, даних, повідомлень або звітів, які є помилковими, чи то частково, чи повністю. Цей закон поширюється не лише на фізичних осіб, але й на постачальників послуг. Закон накладає відповідальність не тільки на громадян Малайзії, але також на публікації, що створюються за участю малайзійців в інших країнах. Були випадки, коли громадяни були притягнуті до кримінальної відповідальності за критику процесу виборів у країні через Інтернет [98].

3. 2. Досвід України у боротьбі з фейкньюз та дезінформацією: дослідження сучасної практики та розробка рекомендацій

Після аналізу міжнародного законодавства щодо покарання та припинення дезінформації, варто акцентувати увагу на українському досвіді у сфері законотворчості для подолання викликів, які створює поширення неправдивої інформації. Адже, на відміну від держав-членів Європейського Союзу та світу в цілому, Україна з 2014 р. активно протистояла дезінформаційним кампаніям Росії, спершу в умовах гібридного конфлікту, а потім після 24 лютого 2022 р. – під час повномасштабної війни. Воєнне протистояння включає не лише бойові дії, а й інформаційну війну, тому насамперед важливо проаналізувати основні методи протидії дезінформації в Україні.

На державному рівні необхідно приймати такі заходи, як удосконалення нормативно-правової бази в сфері інформаційної політики, створення системи захисту від інформаційного впливу з-за кордону, зокрема від країни-агресора, розвиток національної інформаційної інфраструктури для ефективного протистояння інформаційній агресії та оперативної дії в цій сфері, а також підвищення рівня медіаосвіти суспільства.

М. Головатий, відомий дослідник, вважає, що впровадження національної ідеології є одним з методів забезпечення державотворчої безпеки. Це сприятиме збереженню єдності держави, подоланню сепаратизму, зміцненню єдності суспільства та міжетнічного миру. Ця ідеологія має ґрунтуватися на цінностях, які є загальноприйнятими для більшості українського суспільства [99, с. 14]. Також важливою визнається необхідність створення та запровадження «загальнонаціональної ідеології в Україні», яка охоплює культурно-історичні, політичні, економічні та соціогуманітарні аспекти, зазначає В. Карлова [100, с. 24].

Вже в 2020 р. Україна мала спробу на законодавчому рівні впровадити ідею відповідальності за дезінформацію через проєкт закону «Про протидію дезінформації». Цей проєкт мав на меті встановлення адміністративної та кримінальної відповідальності за розповсюдження недостовірної інформації [101]. Специфічні пропозиції включали:

- Адміністративну відповідальність за поширення дезінформації, починаючи з третього факту порушення протягом року, з умовою добровільного спростування.

- Адміністративну відповідальність за поширення дезінформації без добровільного спростування.

- Кримінальну відповідальність за систематичне умисне масове поширення недостовірних повідомлень, що становить загрозу національній безпеці, громадській безпеці, суверенітету України, правам громадян та довкіллю в умовах відсутності контролю за державним кордоном.

Для виявлення та реагування на шкідливий вплив інформації в Україні існують дві структури: Центр протидії дезінформації при Раді національної безпеки і оборони (РНБО) та Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки при Міністерстві культури та інформаційної політики.

Центр протидії дезінформації був утворений Рішенням РНБО України від 11 березня 2021 р. «Про створення Центру протидії дезінформації», яке набуло чинності за Указом Президента України від 19 березня 2021 р. № 106/2021 [102]. Завдання Центру протидії дезінформації включають:

- Аналіз та моніторинг: Виявлення та вивчення інформаційних загроз, як поточних, так і передбачуваних.

- Підготовка інформаційно-аналітичних матеріалів: Забезпечення Ради національної безпеки і оборони пропозиціями для визначення концепційних підходів у цій сфері.

- Координація дій та взаємодія: Спрямування об'єднаних зусиль органів виконавчої влади, проведення системних заходів та покращення системи правового та наукового забезпечення.

- Участь у розвитку стратегічних комунікацій: Формулювання та впровадження Стратегії інформаційної безпеки, оцінка інформаційних загроз та оперативна реакція на них.

- Доступ до ресурсів та створення платформ: Отримання інформації від органів влади, створення платформ для обговорення дезінформації,

проведення наукових робіт, конференцій, встановлення партнерських зв'язків і участь у міжнародних ініціативах.

У березні 2021 р. був запроваджений Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки (ЦСКІБ) при Міністерстві культури та інформаційної політики. Головна мета роботи Центру полягає в контрдії зовнішнім загрозам у сфері комунікацій, зокрема, інформаційним атакам, спрямованим на Україну з боку Російської Федерації. ЦСКІБ фокусується на спільних зусиллях громадських організацій та владних структур для протидії дезінформації, швидкій реакції на поширення фейків і на підтримці українських наративів. Хоча цей центр діє під егідою Міністерства культури та інформаційної політики, він взаємодіє з Центром протидії дезінформації РНБО, який відповідає за аспекти безпеки і розвиток міжнародних зв'язків [103].

Основні напрямки діяльності ЦСКІБ включають:

- Створення контрнарративів щодо інформаційних атак з боку РФ та впровадження українських наративів у офіційну комунікацію уряду.
- Розробка онлайн-ресурсів для активної реакції на інформаційні атаки.
- Регулярне сповіщення про гібридну агресію Росії на міжнародному рівні та співпраця з міжнародними партнерами для розробки механізмів протидії дезінформації.

У грудні 2021 р. Указом Президента № 685 було введено рішення Ради національної безпеки і оборони «Про Стратегію інформаційної безпеки». Цей документ ідентифікує актуальні виклики та загрози, які становлять загрозу для української національної безпеки у сфері інформації, а також визначає завдання та цілі для протидії цим загрозам. Окремий аспект Стратегії стосується захисту прав на інформацію та особисті дані. Основною метою цього документа є зміцнення можливостей забезпечення інформаційної безпеки України та її інформаційного простору, яка напряду пов'язана з захистом державного суверенітету, територіальної цілісності країни, демократичного конституційного ладу, а також забезпечення прав та свобод українських громадян [104].

Використання Російською Федерацією гібридних методів проти України значно змінило динаміку інформаційної сфери, перетворивши її на основний театр конфлікту. Умовно говорячи, в умовах тривалого гібридного протистояння, забезпечення інформаційної безпеки України повинно охоплювати не лише захист внутрішнього інформаційного простору від негативних впливів, але й активний розвиток та використання власних аналітичних продуктів, спрямованих на виявлення недоліків та вразливостей у суспільному житті противника.

Для успішного протистояння гібридній агресії Росії основним чинником є внутрішнє зміцнення держави. Це можна досягти шляхом вдосконалення демократичного управління, нормативно-правової бази та системи політичних та спеціальних установ, що забезпечують безпеку. Також важливе подолання корупції та створення умов для розвитку громадянського суспільства. Необхідно проводити збалансовану міжетнічну та міжконфесійну політику, а також широко інформувати суспільство про чутливі теми, включаючи історичні, які використовуються або можуть бути використані агресором для досягнення своїх цілей. Такий комплексний підхід дозволить узгодити суспільство та допоможе іншим країнам, які зазнають гібридних загроз.

Україна активно веде інформаційну кампанію з метою протидії російській пропаганді. Особливу увагу приділяють програмі, спрямованій на попередження населення про можливі випадки поширення дезінформації від противника. Зокрема, з кінця лютого 2022 р. населення України було ретельно проінформоване, з особливим акцентом на те, що можна довіряти лише офіційним українським джерелам інформації. Це допомогло протистояти стандартній російській стратегії, яка полягає в поширенні неправдивої інформації та її максимальному поширенні у соціальних мережах та інших загальнодоступних каналах. Від початку російсько-українського конфлікту журналісти та військово командування України оперативно інформували населення про досягнення та невдачі українських збройних сил. Ця прозорість сприяла об'єктивному сприйняттю тих подій, які розвивалися тоді [105].

Отже, наша країна має правові засоби для протидії інформаційному протистоянню. Рівночасно важливою є проведення просвітницької роботи серед населення, щоб вчити його «фільтрувати» отриману інформацію, розрізняти очевидні випадки дезінформації від реальних фактів. Для цього важливо поширювати серед українців принципи інформаційної гігієни.

Науковець В. Христенко надає цінні поради про захист від фейків у часи інформаційної війни. Ці поради спрямовані на те, щоб допомогти людям уникнути впливу медіа-маніпуляцій, стати більш свідомими споживачами інформації та забезпечити доступ до достовірних джерел. Основні точки цих порад включають наступне [106]:

- Свідоме споживання інформації: не обмежуватися заголовками, а ретельно аналізувати та перевіряти джерела.
- Перевірка достовірності: ретельно перевіряти джерела та дати публікації, оскільки вони можуть впливати на правдивість інформації.
- Пошук підтверджень: шукати факти, цитати та фотографії, які підтверджують інформацію.
- Порівняння інформації: порівнювати інформацію з різних джерел для підтвердження правдивості поданої інформації.

За умов війни та інформаційної боротьби важливо бути обережним та надійно впізнавати фейки та маніпуляції. Відсутність у людей інформаційної стійкості - складна проблема, яку можна подолати завдяки розвитку навички фільтрування інформації, а також розумінню принципів функціонування ключових сфер життя, таких як політика, економіка, медицина тощо. Kharkiv IT Cluster рекомендує використовувати прості правила для забезпечення імунітету від фейкових новин та маніпуляцій ЗМІ:

- Завжди перевіряйте джерело інформації, на яке посилається автор. Важливо встановити, чи автор стежив за подіями особисто, чи використовував відповідні документи або цитував достовірних джерел. Якщо відсутні посилання або вони не перевіряються, будьте обережні.

- Перевіряйте експертність інформації. Якщо інформація надається якщо експертна, але відсутні відомості про представників організацій чи інститутів, то це може свідчити про фейковий характер інформації. Будьте обережні з історіями, які базуються на «чутках» або «анонімних джерелах».

- Не робіть висновків на основі заголовків. Заголовки можуть бути обманливими або не відображати суті матеріалу. Важливо читати статтю і аналізувати інформацію.

- Оберігайте себе від емоцій. Якщо інформація викликає сильні емоції, перевірте її в інших надійних джерелах перед поширенням. Не розповсюджуйте інформацію, яка може бути неправдивою.

- Обмежте кількість джерел інформації. Спрямуйте свою увагу на офіційні джерела та фактчекінгові організації, які активно перевіряють інформацію і надають достовірні дані.

На нашу думку, протистояти російському інформаційному впливу на державному та особистісному рівнях можливо, захищаючи інформаційний простір та забезпечуючи національну безпеку України. Для цього, підсумувавши низку розробок державних інституцій та вітчизняних вчених, ми розробили наступні рекомендації:

1. Захист інформаційного простору:

- Забезпечення засобів масової інформації законодавством, що відповідає міжнародним нормам права.
- Люстрація серед власників медіа-ресурсів.
- Зменшення впливу олігархів на медіа.
- Блокування загрозованих Інтернет-ресурсів.
- Підвищення рівня підготовки фахівців у галузі інформаційної безпеки.

2. Просування української інформації та захист національних інтересів:

- Просування української інформації на територію агресора з використанням сучасних технологій.

- Здійснення діяльності в інформаційному та віртуальному просторі на користь національних інтересів.
- Організація розвідувальної діяльності для захисту національних інтересів.
- Захист національної інформаційної сфери.

3. Підвищення обізнаності та розвиток внутрішнього ринку:

- Стимулювання підтримки вітчизняних інтернет-ресурсів.
- Підвищення якості та кількості українського продукту (телепрограми, друковані видання тощо).
- Сприяння розвитку національного бренду та конкурентоспроможності на міжнародному рівні.

4. Регулювання та контроль:

- Контроль іноземних засобів масової інформації.
- Введення контролю донесення правдивої інформації до споживача.
- Блокування інтернет-ресурсів, які є загрозливими для інформаційної безпеки держави.

Висновки до розділу 3.

Таким чином, нами було розглянуто практичні дії щодо боротьби з фейкньюз та дезінформацією. Ключовою цінністю цього етапу дослідження вважаємо вивчення стратегій протидії фейкньюз та дезінформації на міжнародному рівні, державному рівні та особистісному. У заключному розділі роботи було реалізовано такі завдання:

- Виокремити основні способи та стратегії боротьби з поширенням фейкньюз та дезінформації на міжнародному рівні;
- Розглянути методи протидії інформаційному впливу Росії в Україні на державному та індивідуальному рівні.

В наш час увесь світ опинився під впливом дезінформації та інших форм маніпулювання інформацією. У зв'язку з наростанням усвідомлення загроз, які

несе поширення дезінформації, держави та міжнародні організації розпочали активний пошук шляхів протистояння цьому явищу. На сьогоднішній день нагальною стала потреба впровадження ефективних заходів для захисту від обманливої та неправдивої інформації, особливо в онлайн середовищі. Інтернет, хоча й містить значну кількість відкритої інформації, одночасно несе загрози у вигляді дезінформації та пропаганди. Саме тому протягом останніх років було вжито численні офіційні заходи для вирішення цієї проблеми.

Європейська Комісія визначила, що дезінформаційні кампанії, що впроваджуються Росією та Китаєм, є серйозною загрозою для Європейського Союзу, оскільки вони мають систематичний характер, великі ресурси та охоплюють величезний масштаб. Для протистояння поширенню фейкових новин та дезінформації, ЄС прийняв ряд заходів та нормативних документів:

- У червні 2015 р. Європейська Комісія прийняла «План дій зі стратегічних комунікацій» з метою покращення спроможності ЄС ефективно реагувати на зовнішню дезінформацію. Цей план встановив конкретні цілі для комунікаційної діяльності ЄС.
- У листопаді 2016 р. Європейський Парламент прийняв Резолюцію «Стратегічна комунікація ЄС як протидія пропаганді третіх сторін», в якій закликав інституції ЄС контролювати фінансування антиєвропейської пропаганди та збільшувати підтримку свободи ЗМІ в сусідніх з ЄС країнах.
- У жовтні 2018 р. був ухвалений «Кодекс практики з протидії дезінформації», підписаний такими онлайн-платформами, як Google, Facebook, Twitter та інші, що зобов'язались до розробки механізмів боротьби з поширенням дезінформації в мережі.
- У грудні 2018 р. був представлений «План боротьби з дезінформацією», спрямований на збільшення прозорості походження інформації та розвиток медіаграмотності в громадян для підвищення критичного мислення.
- У березні 2019 р. Європарламент прийняв Резолюцію щодо зовнішнього втручання у вибори та дезінформацію у національних та європейських демократичних процесах.

- У травні 2020 р. «Європейська група регуляторів аудіовізуальних медіапослуг» здійснила моніторинг виконання «Кодексу практики з протидії дезінформації» з 2018 р. та розробила звіт з рекомендаціями для поліпшення цього документу.

- У травні 2021 р. Європейська Комісія представила «Керівництво з посилення Кодексу практики щодо протидії дезінформації» з метою усунення недоліків та створення більш надійного онлайн-середовища.

У боротьбі з фейковими новинами та дезінформацією активно долучилися глобальні організації, не лише Європейський Союз. У 2017 р. ООН, ОБСЄ та інші підписали Декларацію про свободу висловлювання та проблеми фейкових новин, визначивши принципи обмеження свободи висловлювання та відповідальності за контент. Ця декларація відверто засуджує блокування веб-сайтів як останній захід у боротьбі з дезінформацією. Додатково, був утворений Європейський центр протидії гібридним загрозам, спрямований на аналіз та запобігання дестабілізації в країнах Європи.

Щодо України, ми прийшли до висновку, що на державному рівні необхідно вжити кілька заходів. Це охоплює удосконалення законодавства в галузі інформаційної політики, створення системи захисту від зовнішнього впливу, зокрема від країни-агресора, розвиток національної інформаційної інфраструктури для більш ефективної боротьби з інформаційною агресією та швидкість реакції на такі загрози. Також необхідне підвищення рівня медіаосвіти та інформаційної гігієни в суспільстві.

З 2014 р. Україна активно протистоїть інформаційним атакам з боку Росії та прийняла ряд заходів для протидії дезінформації:

- Законодавчі ініціативи: У 2020 р. Україна розробила проєкт закону «Про протидію дезінформації» з метою встановлення відповідальності за поширення недостовірної інформації.

- Створення спеціалізованих інституцій: Центр протидії дезінформації при РНБО був утворений у березні 2021 р. за рішенням Ради, маючи за мету контрдію інформаційним атакам. Центр стратегічних комунікацій та

інформаційної безпеки був запроваджений у той же період при Міністерстві культури та інформаційної політики, фокусуючись на швидкій реакції на дезінформацію та підтримці українських наративів.

- Координація та співпраця між структурами: ЦСКІБ співпрацює з Центром протидії дезінформації РНБО для більш ефективної роботи з безпеки та міжнародних зв'язків.

- Стратегія інформаційної безпеки: У грудні 2021 р. Україна ввела рішення Ради національної безпеки і оборони «Про Стратегію інформаційної безпеки», яка визначає виклики та завдання для протидії загрозам у сфері інформації.

Таким чином, з 24 лютого 2022 р. населення України отримало докладну інформацію з акцентом на довіру лише офіційним українським джерелам, що допомогло протистояти російській стратегії поширення неправдивої інформації у соціальних мережах та загальнодоступних каналах.

В умовах війни та інформаційної боротьби критично важливо розвивати навички розпізнавання фейків та маніпуляцій, оскільки відсутність інформаційної стійкості у людей є складною проблемою, яку можна подолати шляхом удосконалення навичок фільтрування інформації та розуміння принципів ключових сфер життя, таких як політика, економіка, медицина тощо. Так, нами було розроблено практичні рекомендації протидії фейкньюз та дезінформації, що базуються на наступних принципах:

- Захист інформаційного простору;
- Просування української інформації та захист національних інтересів;
- Підвищення обізнаності та розвиток внутрішнього ринку;
- Регулювання та контроль.

Таким чином, дослідивши міжнародні та державні нормативні документи, розробки зарубіжних та вітчизняних учених, можемо зробити висновок, що наразі світ активно працює над методами протидії дезінформації на міжнародному, державному та суспільному рівнях. Проте, безперечно, цей процес не є закінченим і головною метою для світу є продовжувати розвиток в

інформаційному аспекті та вдосконалювати існуючі ідеї щодо протидії фейкньюз та дезінформації.

ВИСНОВКИ

Всебічно дослідивши проблематику фейкньюз та дезінформації в контексті війни Росії з Україною, вважаємо за необхідне підвести підсумок проведеної роботи та зробити необхідні висновки.

Так, за мету наукової роботи було поставлено комплексне дослідження інформаційних методів ведення боротьби - фейкньюз та дезінформації, - вивчення історичних передумов та особливостей, а також розроблення практичних рекомендації щодо боротьби та передбачення інформаційних атак.

У першому, теоретико-методологічному, розділі наукової роботи було реалізовано наступні завдання:

- Визначити ключові поняття наукової роботи - «інформація», «інформаційне суспільство», «інформаційна війна», «дезінформація», «фейкньюз»;
- Дослідити характерні ознаки й форми дезінформації та фейкньюз.

Так, ми розглянули низку праць зарубіжних і вітчизняних учених, серед яких особливу увагу було приділено дослідженням М. Кіци, Г. Почепцова, І. Арістової, В. Ліпкана, Л. Флоріді, Т. Рони, Д. Белла, Е. Тоффлера та ін.

Дослідивши та підсумувавши підходи науковців щодо дефініції ключових понять дослідження, ми запропонували свої варіанти визначення термінів:

- Інформація - загальне значення відомостей, переданих усним, письмовим, технічним та іншими способами від людини до людини, пристроями, тваринами, між пристроями, між тваринами, між клітинами тощо.
- Інформаційне суспільство - вища на сьогоднішній день форма розвитку суспільства, рушійна сила постмодерну, характеризується визнанням інформації найсуттєвішим і найбільш вагомим ресурсом.
- Інформаційна війна - це дії, спрямовані на досягнення переваги у сфері інформації шляхом завдання шкоди інформації, процесам, які ґрунтуються на інформації і інформаційних системах супротивника, одночасно забезпечуючи захист власної інформації, процесів, які базуються на інформації і

інформаційних системах, а також маніпулювання масами через вплив на загальну та індивідуальну свідомість шляхом внесення від'ємних та небезпечних ідей і поглядів, створення дезорієнтації та дезінформації серед мас, ослаблення певних переконань тощо.

- Дезінформація - інструмент інформаційної війни, свідомо неправдива, провокаційно-тенденційна інформація, що розповсюджується як правдива з метою введення суспільства в оману, поширення в ЗМІ або іншими засобами викривлених або свідомо неправдивих відомостей.

- Фейкньюз - неправдива або неточна інформація, що розповсюджується незалежно від наміру ввести в оману або презентується в ЗМІ як правдива, з метою досягнення певної мети.

Після аналізування визначень ключових термінів наукової роботи, ми розглянули детальніше поняття «дезінформація» та «фейкньюз», проаналізувавши їхні ознаки та види.

Дезінформація характеризується такими ознаками:

- Вплив на конкретну аудиторію;
- Спрямованість та наявність умислу;
- Можливі негативні наслідки;
- Перевірення «неправдивості»;
- Імітація, що представляється як правдива інформація;
- Інтеграція в певні системи переконань та відповідність певним поглядам;
- Асоціація з важливими подіями для суспільства.

Багато з цих характеристик співпадають з ознаками фейкньюз, проте основні особливості фейкньюз включають:

- Використання Інтернету та соціальних мереж.
- Висока емоційна забарвленість.
- Здатність до вірусного поширення.

Отже, у першому розділі нашої наукової роботи ми успішно реалізували поставлені завдання, ретельно дослідивши підходи відомих вчених із вітчизняної та зарубіжної наукової спільноти до визначення ключових понять

нашого дослідження, а саме – феноменів фейкньюзу та дезінформації. Ми визначили не лише різноманітні способи їх тлумачення, а й важливі ознаки та характеристики, які визначають ці явища.

У другому, практичному, розділі наукової роботи було реалізовано наступні завдання:

- Вивчити історичній бекграунд появи фейкньюз та дезінформації на міжнародному рівні;
- Охарактеризувати методи та факти поширення Росією дезінформації та фейкньюз в контексті війни з Україною.

Розглянувши історичну складову, а також міжнародний досвід зустрічі з фейкньюз, ми перейшли до дослідження практичних фактів розповсюдження фейкньюз Росією щодо України не тільки під час повномасштабного вторгнення, а й задовго до нього, коли Росія ще вела гібридну та інформаційну війну проти України.

Дезінформація спостерігалася ще в Римській Імперії під час правління Октавіана Августа. Хоча згадки про це знаходимо у стародавніх записах, фейкові новини почали набирати популярність трохи пізніше. Поява «газетних качок» сприяла поширенню непідтверджених та маніпулятивних повідомлень у ЗМІ. Це стало передумовою для подальшого розвитку фейкових новин і поширення дезінформації через різні медіа. Починаючи з початку XIX ст., поширення як «газетних качок», так і класичних фейків стало активним, зокрема в XX ст., коли їх розміри зростали, наближаючись до масштабів, які ми спостерігаємо в сучасності. Це призвело до формування концепцій інформаційної та психологічної війни перед і під час Першої світової війни, і подальший розвиток цих ідей відбувся після неї.

На відміну від минулих епох, коли дезінформацію обмежував обмежений доступ до медіа, сучасні технології, зокрема Інтернет та соціальні мережі, створили безмежні можливості для поширення недостовірної інформації. Сучасний Інтернет очевидно став потужним інструментом для маніпуляції та впливу на психологію суспільства, а також джерелом пропаганди та

розповсюдження недостовірної інформації. Фейкові новини представляють значну проблему для користувачів Інтернету по всьому світу, що підтверджується результатами опитування про світові ризики, проведеного Фондом реєстрації Ллойда. За цими даними, 57% користувачів Інтернету вважають поширення фейкової інформації серйозною та значущою проблемою.

Україна стала ареною жвавих інформаційних конфліктів, де відбуваються численні зіткнення, особливо інтенсивні з боку Росії. Починаючи з 2014 р., помітно збільшилася кількість неправдивих інформаційних матеріалів, які прямо стосуються України. За цей період російські ЗМІ стали активно застосовувати методи насильного нав'язування «правди» та створення образу «жертви», особливо щодо російськомовного населення. ЗМІ з Росії акцентують увагу на «нацистській» та «олігархічній» природі українського уряду, підкреслюючи дії ультраправих груп та спотворюючи історію та поточні події в Україні та світі.

На сьогоднішній день, Кремль виділяє значні кошти на своїх пропагандистів, які діють у журналістському середовищі з метою впливу на погляди світової спільноти. Вони поширюють сім основних фейкових повідомлень:

1. Євромайдан представляє не мирний протест, а організовану акцію нацистських радикалів із Західної України.
2. Вигнання Януковича здійснили озброєні радикали, що призвело до державного перевороту, і тепер Україна перебуває без легітимного уряду.
3. Україною керують нацисти, які дискримінують російськомовне населення та знищують його на Донбасі.
4. Анексії Криму не відбувалося, а це було рішенням кримчан приєднатися до Росії для захисту від нацистів.
5. Українська армія веде війну з власним народом на Донбасі, примушуючи місцеве населення створювати збройні формування.
6. На Донбасі немає російських військ, Росія надсилає лише гуманітарну допомогу, а Україна перебуває в громадянській війні.

7. Україна є незгрупованою державою, запропоновано поділити її між Росією та західними країнами або перетворити на федерацію західних і проросійських регіонів.

У 2022 р. під час російського вторгнення у Telegram стартувала широка дезінформаційна операція з Росії, відома як «Війна із фейками». Російські ЗМІ представляли вторгнення в Україну як необхідність, аргументуючи, що без втручання Путіна країну захопили б сили НАТО. Пропагандисти намагалися вплинути на погляди шляхом створення образу Росії як захисника російськомовних громадян, використовуючи неправдиві наративи про події. Також поширювалися негативні уявлення про соціальні групи, зокрема про українських жінок, що призводило до поширення стигми й поглиблення гендерних нерівностей. Крім того, пропаганда використовує неправдиві твердження щодо дітей, використовуючи їхні життєві обставини як засіб політичного впливу.

Російське вторгнення в Україну отримало міжнародне визнання як неспровоковане й незаконне. США, через свій державний департамент, спостерігає діяльність кількох російських військових та розвідувальних структур, які ведуть інформаційну кампанію з метою дискредитації України. Ця діяльність виявляється у поширенні дезінформації та пропаганди, що спрямовані на створення образу України як агресивної сторони у відносинах між Росією та Україною.

Отже, об'єктивність звинувачень Росії у поширенні дезінформації про Україну стала очевидною ще до початку вторгнення і протриває й під час конфлікту. Це підштовхнуло як українське населення, так і міжнародну спільноту до уваги щодо поширення фейкових новин. Тому важливим аспектом сьогодення є боротьба з дезінформацією на рівні України та у світі.

Успішно реалізувавши завдання другого розділу наукової роботи шляхом дослідження історичного міжнародного досвіду зустрічі з фейкньюз та дезінформацією, переходимо до третього, рекомендаційного, розділу, де перед нами було поставлено наступні завдання:

- Виокремити основні способи та стратегії боротьби з поширенням фейкньюз та дезінформації на міжнародному рівні;
- Розглянути методи протидії інформаційному впливу Росії в Україні на державному та індивідуальному рівні.

Таким чином, були розглянуті практичні заходи щодо протидії фейковим новинам та дезінформації. На цьому етапі дослідження основною цінністю вважаємо аналіз стратегій у протидії фейкам та дезінформації на міжнародному, державному та особистісному рівнях.

Наразі важливо впроваджувати ефективні заходи для захисту від обманливої та недостовірної інформації, особливо в онлайн просторі. Інтернет, незважаючи на велику кількість доступної інформації, також представляє загрози у вигляді дезінформації та пропаганди. Тому протягом останніх років було вжито значні заходи для вирішення цієї проблеми.

Європейський Союз активно бореться з дезінформацією через ряд стратегічних заходів:

- У 2015 р. Європейська Комісія впровадила «План дій зі стратегічних комунікацій», спрямований на покращення реагування ЄС на зовнішню дезінформацію.
- У 2016 р. Європейський Парламент ухвалив Резолюцію «Стратегічна комунікація ЄС як протидія пропаганді третіх сторін», закликаючи контролювати фінансування антиєвропейської пропаганди та підтримувати свободу ЗМІ в сусідніх з ЄС країнах.
- У 2018 р. було прийнято «Кодекс практики з протидії дезінформації», підписаний онлайн-платформами, зобов'язаними боротися з поширенням дезінформації. Також представлений «План боротьби з дезінформацією», спрямований на більшу прозорість походження інформації та розвиток медіаграмотності.
- У 2019 р. Європарламент прийняв Резолюцію щодо зовнішнього втручання у вибори та дезінформацію у національних та європейських демократичних процесах.

- У 2020 р. «Європейська група регуляторів аудіовізуальних медіапослуг» оцінила дотримання «Кодексу практики з протидії дезінформації» та розробила звіт з рекомендаціями для його поліпшення.

- У 2021 р. Європейська Комісія представила «Керівництво з посилення Кодексу практики щодо протидії дезінформації» для усунення недоліків та створення надійного онлайн-середовища.

Глобальні організації, включаючи ООН, ОБСЄ та інші, активно приєдналися до зусиль у протидії фейковим новинам та дезінформації. Наприклад, у 2017 р. була підписана Декларація про свободу висловлювання та фейкові новини, в якій визначені принципи обмеження свободи висловлювання та відповідальності за контент. Цей документ однозначно осуджує блокування веб-сайтів як останній захід у боротьбі з дезінформацією. Крім того, був створений Європейський центр протидії гібридним загрозам, який спрямований на аналіз та запобігання дестабілізації в країнах Європи.

На державному рівні український уряд провів серію заходів, щоб протистояти дезінформації та фейкньюзу. Серед основних заходів є удосконалення законодавства у сфері інформаційної політики, створення захисту від зовнішнього впливу, розвиток інформаційної інфраструктури та збільшення рівня медіаосвіти в суспільстві. В Україні існує прагнення ефективно боротися з дезінформацією, яка активно поширюється з боку Росії з 2014 р.. Досягнення цієї мети включає в себе впровадження ряду законодавчих ініціатив, створення спеціалізованих установ, співпрацю між різними структурами та розробку стратегій інформаційної безпеки.

Наприклад, в 2020 р. був розроблений проєкт закону «Про протидію дезінформації», який спрямований на встановлення відповідальності за поширення неправдивої інформації. Зокрема, створені Центр протидії дезінформації при РНБО та Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки при Міністерстві культури та інформаційної політики. Також у 2021 р. прийнято рішення Ради національної безпеки і оборони щодо Стратегії

інформаційної безпеки, що визначає виклики та завдання для протидії загрозам у сфері інформації.

Ці заходи сприяли посиленню довіри до офіційних джерел інформації та допомогли стримати поширення російських фейків у соціальних мережах та інших платформах. У таких умовах важливо навчити громадян розпізнавати фейки та маніпуляції, щоб зміцнити їхню інформаційну стійкість. Ми розробили конкретні рекомендації для протидії поширенню фейкових новин і дезінформації, які ґрунтуються на таких принципах:

- Захист інформаційного простору.
- Пропагування української інформації та захист національних інтересів.
- Підвищення рівня обізнаності та розвиток внутрішнього ринку.
- Регулювання та контроль.

Отримавши уявлення про міжнародні та національні нормативні акти, а також дослідження від учених зі світовим і вітчизняним досвідом, можна зробити висновок, що усвідомлюється необхідність активної боротьби з дезінформацією на різних рівнях: міжнародному, державному та суспільному. Проте цей процес постійно розвивається і є неперервним завданням для всього світу - удосконалювати інформаційні підходи та засоби для протидії фейкам і дезінформації.

Підсумовуючи отримані результати проведеного дослідження, маємо зазначити, що наша наукова робота набуває особливого значення, що полягає у повноцінному теоретико-методологічному та практичному підходах до розгляду проблематики фейкньюз та дезінформації через призму війни Росії з Україною.

Охарактеризовані проблеми та описані факти у нашій науковій роботі, безперечно, потребують подальших досліджень через призму забезпечення інформаційної безпеки на світовому та локальному рівнях, а також з урахуванням не тільки методологій боротьби, а й передбачення проблем, що несуть за собою фейкньюз та дезінформація.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бажан М. Український радянський енциклопедичний словник. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/0001991>
2. Синекий О. В. Основи інформаційного права та законодавства у сфері високих технологій та ІТ-інновацій: навч. посіб. Харків : Право, 2011. 591 с.
3. Кормич Б. Інформаційне право: підруч. [для студ. вищ. навч. закл.]. Харків, 2011. 333 с.
4. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 №2657-XII. Відом. Верхов. Ради України. 1992. № 48. Ст. 650.
5. Цивільний кодекс України: прийнятий Верхов. Радою України 16.01.2003 № 435-V. Відом. Верхов. Ради України. 2003. № 40. Ст. 356.
6. Про телекомунікації: Закон України від 18.11.2003 № 1280-IV. Відом. Верхов. Ради України. 2004. № 12. Ст. 155.
7. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11.01.2001 № 2210-III. Відом. Верхов. Ради України. 2001. № 12. Ст. 64.
8. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI. Відом. Верхов. Ради України. 2011. № 32. Ст. 314.
9. ДСТУ 2226–93 Автоматизовані системи. Терміни та визначення. – Київ. Держ- стандарт України, 1993. 92 с.
10. ISO/IEC 5127:2001 Information and documentation – Vocabulary. URL: <https://www.iso.org/obp/ui/en/#iso:std:iso:5127:ed-1:v1:en:term:1.1.3.08>.
11. ISO/IEC 10746–2:2009 Information technology – Open distributed processing – Reference model: Foundations – Part 2. URL: <https://www.iso.org/obp/ui/ru/#iso:std:iso-iec:10746:-2:ed-2:v1:en>.
12. Арістова І. В. Державна інформаційна політика: організаційно-правові аспекти. / за заг. ред. О. М. Бандурки. Харків : Ун-т внутрішніх справ, 2000. 386 с.

13. Тоффлер Е. Третя хвиля / пер. з англ. А. Євса; ред. пер. В. Шовкун. Київ : Видавничий дім «Всесвіт», 2000. 475 с.
14. Бебик В. Інформаційно-комунікаційний менеджмент у глобальному суспільстві: психологія, технології, техніка публік рілейшнз. Київ. МАУП, 2005. 440 с.
15. Проблеми та реалії інформаційного суспільства в умовах глобалізації. / за ред. В. Бебика та О. Барно. Кіровоград, 2008. 118 с.
16. Ільганаєва І. В. Соціальні комунікації (теорія, методологія, діяльність): словник-довідник. Харків : КП «Городская типография», 2009. 392 с.
17. Данильян В. О. Інформаційне суспільство та перспективи його розвитку в Україні (соціально- філософський аналіз): монографія. Харків : Право, 2008. 184 с.
18. Ліпкан В. А., Залізняк В. А. Систематизація інформаційного законодавства України: монографія. Київ : ФОП О. С. Ліпкан, 2012. 304 с.
19. Дзьобань О. Л. Інформаційна безпека у проблемному полі соціокультурної реальності: монографія. Харків : Майдан, 2010. 260 с.
20. Марущак А. І. Інформаційне право: доступ до інформації: навч. посіб. Київ : КНТ, 2007. 532 с.
21. Rona T. Weapon Systems and Information War. URL: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwi64KT6ivaBAxVriP0HHZ9bD0MQFn_oECBIIQAQ&url=https%3A%2F%2Fwww.esd.whs.mil%2FPortals%2F54%2FDocuments%2FFOID%2FReading%2520Room%2FScience_and_Technology%2F09-F-0070-Weapon-Systems-and-Information-War.pdf&usg=AOvVaw0pt2byiDaxeJ6xE5sXJuli&opi=89978449
22. Леонтьєва Л.Є. Пропаганда як інформаційно-психологічний складник політичних процесів. Львів : Львівський національний університет ім. Івана Франка, 2004. 298 с.

23. Масова інформація в радянському промисловому місті: Досвід комплексного соціологічного дослідження / під заг. ред. Б. А. Грушина, Л. А. Оконнікова. Москва : Эскимо, 2006. 347 с.
24. Міхальченко І. А. Інформаційні війни на рубежі ХХІ ст. *Безпека інформаційних технологій*. 1998. № 3. С. 14–15.
25. Шпига П. С., Рудник Р. М. Основні технології та закономірності інформаційної війни. *Проблеми міжнародних відносин*. 2014. Вип. 8. С. 326-339. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pmv_2014_8_22.
26. Soviet Covert Action. Hearings before the Subcommittee on Oversight of the Permanent Select Committee on Intelligence. U.S. Congress, House of Representatives, 96th Congress, 2nd Session, February 6, 19, 1980. P. 63.
27. Fox C. J. Information and misinformation. Westport, CT: Greenwood Press, 1983. Pp. 12–15.
28. Meiselman W., Pilon J. G., Lenczowski J., Dziak J. J., Godson R., Shultz R. H., Levchenko S., Bennett R. K., Jacobson K., Joachim Maitre & Sir James Goldsmith. Soviet disinformation and the news. *Political Communication*. 1987. № 4:1. Pp. 29–64.
29. Floridi L. Brave.net.world: The internet as a disinformation superhighway? / *Electronic Library*. 1996. № 14. Pp. 509–514.
30. Floridi L. Semantic conceptions of information. *In Stanford Encyclopedia of Philosophy*. 2005. URL: <http://plato.stanford.edu/entries/information>
31. Floridi L. The philosophy of information. New York: Oxford University Press, 2011. P. 260.
32. OSCE Representative on Freedom of the Media, Joint declaration on freedom of expression and «fake news», disinformation and propaganda. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/6/8/302796.pdf>
33. EU Code of Practice on Disinformation. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/code-practice-disinformation>

34. Поліщук І. О. Політичні медіатехнології. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*. Сер.: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2014. № 2. С. 125–134.
35. Почепцов Г. Г. (Дез)інформація. Київ. Паливода А. В., 2019. С. 198–220. URL: <http://csef.ru/media/articles/9072/11714.pdf>
36. Кіца М. Особливості та методи виявлення фейкової інформації в українських ЗМІ. URL: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2019/apr/16109/kitsa.pdf>
37. Claire Wardle, Hossein Derakhshan. Information Disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policy making (2nd edn, CoE 2008). URL: <https://rm.coe.int/information-disorder-report-version-august-2018/16808c9c77>
38. Martin L. J. Disinformation: An instrumentality in the propaganda arsenal. *Political Communication*. 1982. № 2:1. Pp. 47–64.
39. J. Posetti, C. Ireton, C. Wardle Journalism, "fake news" and disinformation. Paris: SP, 2018.
40. D. Lazer, M. Baum, Y. Bankler The science of fake news. *Science*. 2018. С. 2–4.
41. Miller M. Fake news: separating truth from fiction. Washington: Twenty-First Century Books, 2018. 437 с.
42. Newman N. Journalism, Media and Technology Trends and Predictions. *Reuters Institute*. 2018. URL: <http://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/publication/journalism-media-and-technology-trends-and-predictions-2018>.
43. Fallis D. What is disinformation? *Library trends*. 2015. No 63.3. Pp. 401–426. URL: http://www.u.arizona.edu/~fallis/LIB%2063.3%2005.%20fallis%20401_426.pdf
44. Тищенко В. Мужанова Т. Дезінформація і фейкові новини: ознаки та методи виявлення в мережі інтернет. *Електронне фахове наукове*

- видання «Кібербезпека: освіта, наука, техніка», 2 (18). С. 175–186.
URL: <https://doi.org/10.28925/2663-4023.2022.18.175186>
45. Fake news and cyber propaganda: The use and abuse of social media. URL: <https://www.trendmicro.com/vinfo/de/security/news/cybercrime-and-digital-threats/fake-news-cyber-propaganda-the-abuse-of-social-media>
 46. Повернення фейку: ЄС не пускатиме атошників. *Західний фронт*. 2017. 7.06. URL: <https://zahidfront.com.ua/news/Povernennya-fejku-YES-ne-puskatime-atoshnikov.html>.
 47. Почепцов Г. Г. Психологічні війни. Київ : Ваклер, 2000. 576 с.
 48. Почепцов Г. Сучасні інформаційні війни. Київ : Києво-Могилянська акад., 2015. 498 с.
 49. Acerbi. Cognitive attraction and online misinformation. *Palgrave Commun.* 2019. vol. 5. Art. no. 15.
 50. Як розпізнати фейкову новину в соцмережах - рекомендації The Huffington Post. *Media Sapiens*. 2016. 23.11. URL: http://osvita.mediasapiens.ua/web/online_media/yak_rozpiznati_fejkovu_novinu_v_sotsm_erezhakh_rekomendatsii_the_huffington_post.
 51. Оперативна робоча група зі стратегічних комунікацій East StratCom Task Force в питаннях і відповідях. *Європейська служба внутрішніх зв'язків*. 2016. 29.11. URL: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/16043/operativnaya-rabochaya-gruppa-po-strategicheskim-kommunikaciyam-east-stratcom-task-force-v_ua.
 52. Кіца М. О. Фейкова інформація в українських соціальних медіа: поняття, види, вплив на аудиторію. URL: <http://nz.uad.lviv.ua/static/media/1-52/36.pdf>.
 53. Фейки, пропаганда, дезінформація та виборчий процес: як нам захистити демократичні практики? / за заг. ред. Д. В. Дубова. Київ : ТОВ «Видавництво Сталь», 2019. С.15.

54. Море А. «Газетна качка». Історичні фейки, в які повірили. URL: <https://hromadske.radio/podcasts/dno/gazetna-kachka-istorychni-feyky-v-yaki-poviryly>
55. Війна світів (радіоспектакль). URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Війна_світів_\(радіоспектакль\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Війна_світів_(радіоспектакль))
56. Прибутько П. С. Інформаційні впливи: роль у суспільстві та сучасних воєнних конфліктах. Київ : Вид. А. В. Паливода, 2007. 252 с.
57. Салата О. О. Інформаційна війна Німеччини та СРСР за вплив на окупованих територіях. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2009. Вип. XXVII. С. 281.
58. Collins Online Dictionary. 2019. URL: <https://www.collinsdictionary.com>.
59. Vosoughi S., Roy D., Aral S. The spread of true and false news online. 2017. URL: <https://ide.mit.edu/wp-content/uploads/2018/12/2017-IDE-Research-Brief-False-News.pdf>
60. World Risk Poll. *The Lloyd's Register Foundation*. 2021. URL: <https://wrp.lrfoundation.org.uk/explore-the-poll/fake-news-is-the-number-one-worry-for-internet-users-worldwide/>
61. Attitudes towards the Impact of Digitalisation on Daily Lives. European Commission. Special Eurobarometer 503. 2019. URL: <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2228>
62. Infodemic. *World Health Organisation*: web-page. 2020. URL: https://www.who.int/health-topics/infodemic#tab=tab_
63. Covid-19 Disinformation: Narratives, Trends, and Strategies in Europe. *EU Disinfo Lab*: web-page. 2020. URL: <https://www.disinfo.eu/publications/covid-19-disinformation-narratives-trends-and-strategies-in-europe/>
64. Фейки, спростовані проектом StopFake в 2014-2017 роках: наративи та джерела. URL: <https://www.stopfake.org/uk/fejky-sprostovani-proektom-stopfake-v-2014-2017-rokah-narratyvy-ta-dzherela/>

65. Фролова О. М. Нормативно-правові аспекти протидії інформаційним впливам РФ. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Деокупація і реінтеграція інформаційного простору Криму: міжнародно- правові та медіа комунікативні інструменти»*. Київ : Інститут міжнародних відносин. 2019. С. 69–74.
66. Чому фейкові новини - загроза демократії. *DW*. 2018. URL: <http://m.dw.com/ru>
67. Венедіктова І., Кравченко В., Мостова Ю., Силіна Ю. Тест на сумісність. *Дзеркало тижня*. 2019. URL: https://dt.ua/internal/test-na-sumisnist-329032_.html.
68. Пашков А. Війна на Донбасі: реалії і перспективи врегулювання. Центр Разумкова, 2019. URL: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_Donbas.pdf.
69. Шевчук П. Інформаційно-психологічна війна Росії проти України: як їй протидіяти. *Демократичне врядування*. 2014. Вип. 13. URL: <http://lvivacademy.com/visnik13/zmist.html>.
70. Іванницька Б., Гусєва С. Основні методи пропаганди в російському інтернет-ЗМІ. *Pravda.ru. Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*. 2018. № 896. С. 54-58. URL: <http://ena.lp.edu.ua>.
71. Українські медіа, ставлення та довіра у 2022 р. URL: <https://internews.in.ua/wp-content/uploads/2022/11/Ukrainiski-media-stavlennia-ta-dovira-2022.pdf?fbclid=IwAR3HW8VIA0k-9KvpxWnNG50MDFx7vVbqnX-xnTkwTseT7WzsxeHr4j67Gbs>
72. К. Лазарук «Война с фейками та шизофашизм». Як Росія створює та поширює дезінформацію. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/vojna-s-fejkamy-ta-shyzofashyzm-yak-rosiya-stvoryuye-ta-rozpovsyudzhuye-dezinformatsiyu-i46806>
73. Парфенюк І. Інструментарій інформаційних війн: традиційні та новітні засоби. *Вісник Книжкової палати*. 2019. № 1. С. 7–10.

74. Ryzhuk O. Providing information security of Ukraine during the hybrid war. *Politicus*. 2018. Vol. 2. P. 147–150.
75. Топ абсурдних російських фейків про Україну за час повномасштабної війни. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/05/12/infografika/bezpeka/top-absurdnyx-rosijskyyx-fejkiv-pro-ukrayinu-chas-povnomasshtabnoyi-vijny>
76. Ульяновська М. Російська інформаційна війна в Україні провалюється - Ніна Янковіч. Інтерв'ю. URL: <https://www.holosameryky.com/a/jankowicz-russian-disinformation-failing/6961072.html>
77. Кондрат А. Які фейки поширювала Росія про Україну впродовж війни? URL: <https://svidomi.in.ua/page/yaki-feiky-poshyriuvala-rosiia-pro-ukrainu-vprodovzh-viiny>
78. Дезінформація як порушення прав людини в контексті російського вторгнення в Україну: фаховий звіт. URL: <https://rpr.org.ua/news/dezinformatsiia-iak-porushennia-prav-liudyny-v-konteksti-rosiyskoho-vtorhnennia-v-ukrainu-fakhovyy-zvit/>
79. «Україну від дефолту врятує проституція». Досліджуємо російську гендерну дезінформацію в соцмережах. URL: <https://detector.media/monitorynh-internetu/article/203173/2022-09-27-ukrainu-vid-defoltu-vryatuie-prostytutsiya-doslidzhuemo-rosiysku-gendernu-dezinformatsiyu-v-sotsmerezakh/>
80. «Помста за дітей Донбасу». Як Росія виправдовує депортацію та інші воєнні злочини в Україні. URL: <https://detector.media/monitorynh-internetu/article/206666/2023-01-04-pomsta-za-ditey-donbasu-yak-rosiya-vupravdovuie-deportatsiyu-ta-inshi-voienni-zlochyny-v-ukraini/>
81. Зеленський закликав світ боротися з російською дезінформацією. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3765000-zelenskij-zaklikav-svit-borotisa-z-rosijskou-dezinformacieu.html>

82. Факти проти вигадок: російська дезінформація про Україну. URL: <https://www.state.gov/%D1%84%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8-%D0%B2%D0%B8%D0%B3%D0%B0%D0%B4%D0%BE%D0%BA-%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0-%D0%B4%D0%B5%D0%B7%D1%96%D0%BD%D1%84/>
83. Російські ЗМІ перекручують статті західних медіа так, щоб створити ілюзію «перемог». URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3505919-rosijski-zmi-perekrucuu-statti-zahidnih-media-tak-sob-stvoriti-iluziu-peremog.html>
84. EU Action Plan on Strategic Communication. 2015. URL: <https://www.europeansources.info/record/eu-launches-reaction-to-russian-campaigns-of-disinformation/>
85. EU strategic communication to counteract propaganda against it by third parties. European Parliament. 2016. P. 22. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52016IP0441>
86. Code of Practice on Disinformation. European Commission. Shaping Europe's digital future. 2018. P. 12. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/code-practice-disinformation>
87. Action Plan against Disinformation. European Commission contribution to the European Council. 2018. P. 30. URL: https://ec.europa.eu/info/publications/action-plan-disinformation-commission-contribution-european-council-13-14-december-2018_en
88. Foreign electoral interference and disinformation in national and European democratic processes. European Parliament. 2019. P. 8. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2019-0031_EN.pdf

89. ERGA Report on disinformation: Assessment of the implementation of the Code of Practice. ERGA: web-page. 2020. URL: <https://erga-online.eu/?p=732>
90. Guidance on Strengthening the Code of Practice on Disinformation. European Commission. Shaping Europe's digital future. 2021. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/guidance-strengthening-code-practice-disinformation>
91. Joint declaration on freedom of expression and “fake news”, disinformation and propaganda. FOM.GAL/3/17 3 March 2017. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/6/8/302796.pdf>
92. The European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats. URL: <https://www.hybridcoe.fi/about-us/>
93. Act to Improve Enforcement of the Law in Social Networks (Network Enforcement Act). URL: https://www.bmjv.de/SharedDocs/Gesetzgebungsverfahren/Dokumente/NetzDG_engl.pdf
94. Finland is winning the war on fake news. What it's learned may be crucial to Western democracy. URL: <https://edition.cnn.com/interactive/2019/05/europe/finland-fake-news-intl/>
95. Le CSA promet de surveiller «constamment» la chaîne russe RT. URL: <http://bit.ly/2DZNk5U>
96. Against information manipulation. URL: <https://www.gouvernement.fr/en/against-information-manipulation>
97. У Сінгапурі ухвалили закон проти фейків і маніпуляцій. URL: <https://detector.media/infospace/article/167132/2019-05-09-u-singapuri-ukhvalyly-zakon-proty-feykiv-i-manipulyatsiy/>
98. Маляренко В.І. Кращі практики зарубіжного досвіду боротьби з фейками та дезінформацією. *Інформація і право*. 2021. № 3 (38). С. 21–27. DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2021.3\(38\).243793](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2021.3(38).243793).

99. Головатий М. Ф. Соціологія політики: навч. посіб. Київ : МАУП, 2003. 504 с.
100. Карлова В. Проблема формування загальнонаціональної ідеології в Україні. *Вісник національної академії державного управління при Президентові України*. 2010. № 42. С. 17-24.
101. Про протидію дезінформації. Презентація закону. URL: <https://mkip.gov.ua/files/InformPolityka.pdf>
102. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 березня 2021 року Про створення Центру протидії дезінформації: Указ Президента України від 19.03.2021 р. № 106/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1062021-37421>
103. Презентовано Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/prezentovano-centr-strategichnih-komunikacij-ta-informacijnoyi-bezpeki>
104. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовт. 2021 р. «Про Стратегію інформаційної безпеки»: Указ Президента України; Стратегія від 28 груд. 2021 р. No 685/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text>
105. Горбань Ю. Інформаційна війна проти України та засоби її ведення. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2015. Вип. 1. С. 136–141.
106. Христенко В. Є. Маніпулювання свідомістю в умовах гібридної війни: психологічний аспект. URL: http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/5929/1/Khrystenko_monogr.pdf